

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Tehilim

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

הינש המדקה

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9176

הקדמה ראשונה

שמקום המנוחה גדלת השנייה ג"כ הפסק המנטא בלבד, ולא הפסק הרעיון¹.
וכן (ש"ה ד')

שני שדיך
כשני עפרים תאמי צביה
לכה דודי (ש"ז)
נצא השדה נלינה בכפרים

שמקום המנוחה גדלת השנייה יחלקם לב' חלקים שווים, והדלת הראשונה תקונב על כל אחד מהם.

ואסיים זה הענין בדברי הרב בעל מאור עינים ז"ל: יש עוד פסוקים רבים שלא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים², אכן עם סגנון דברי אלה המאכלים יזהרו וינסו למלוא מה שלא דמיתי.

הקדמה שנייה

תולדות השיר והזמר בארצות העבר השתמושם וכלי לוייתם.

ממה שנמלא כתוב בספרי קודש ממלאת השיר והנוגון, ידענו שהמלאכה האכזרית הזאת שגבה מאד נימים ההם ובארץ הקדושה. אף שלא נוכל לעמוד בברור על סגנון נוגוניהם ודרך השתמושם בענין מערכת הקולות ונעימות הזמרה (החרחוץניע חונד ועוץריע) 3 גם מענין מלאכת הכלים ותבניתם והשתמושם לא ידענו כי אם מעט מזעיר, אחרי שלא נשאר לנו כי אם שמות הכלים בלבד ושמן מה מהפצילים המורים על השתמושם. מכל מקום ראוי להתבונן גם במעט הדברים האלה אשר לפנינו, ולחקור כפי אשר תשיג ידינו בענינים האלה, כי גם מזה המעט ילא לנו תועלת רבה בהבנת כמה כתובים, ובפרט באלו השמות הנמלאים בפתיחת מזמורי תהלים אשר רלוני לבארם בזאת המחברת. ואם גם בזה לא חדשתי אף רק המעט מכל אשר אשים הנה לפני הקורא הנועים, ולקטתי רוב הדברים מספרים אחרים, הן מספרי חכמי עמנו והן מספרי חכמי אומות⁴ 3 הנה

¹ שעורו נפשי מיחלת לה' יותר מהשומרים לבוקר שומרים ומיחלים לבוקר.
² בודאי יש עוד דרכים אחרים שלא עמדתי גם אני עליהם, אף שהוספתי על דבריו. ובפרט ראיתי שמן מה ממסקל ב' ב', וממסקל ג' ב' ב', אבל לא ידעתי עדיין לסדרם כראוי.
³ מלבד מה שזכרתי בתלמוד שלנו, הנה סכר יוספון לרומיים, ס' מאור עינים לר' עזריה, וס' שלטי הגבורים לר' אברהם הרובא, הן אשר ראתה עיני מחכמי עמנו המדברים בענין זה. אבל רבו כמו רבו חכמי אחר האומות אשר חקרו וחקרו ספרים על זה בכמה לשונות, ישחומם הקורא לו אזכרם כלם, כי מאפרס עולה כמעט לסך חמש עשרה מאות חבורים. ואוהן אשר ראיתי אני טוב להשתמש בהן בחלק

הקדמה שנייה

הנה אמרתי אין ביד כל אחד לקנות כל הספרים הללו, ואם גם ידו מגת לזאת, אין הזמן מסכים עמו לקרות כלם, ולכן הולאתי מהם עקר הדברים, כפי הדרך לבנותנו עתה, ואסדרם עתה לפני הקורא בסדר מיוחד ובאופן שיאורו הדברים לעיניו בצחינה קלה ובהשקפה מועטת. ואם יש תלמיד מבין אחד מני אלף אשר יאבה ללכת בזה הדרך אשר פניתי לפניו, הנה זה יהיה שכרי ופעולתי אחי תלין. החקירה הזאת תפרד לשלשה ראשים, (א) תולדות מלאכת הנגון מיום החלותה עד אחר החורבן. (ב) שמות כלי הנגון. (ג) צאור הפעלים ושאר השמות בלשון עבר השייכים לאותה המלאכה המסוורה.

החלק הראשון

תולדות מלאכת הנגון מיום החלותה עד אחר החורבן

א מן יובל עד משה.

כפי הכתוב בספר הנרית (בראשית ד' י"ט כ"א) אבי המלאכה הזאת היה יובל בן למך מבני בניו של קין, שחי לערך בימי ירד בן מהללאל מבני בניו של שת, וכפי עדות הזנב שארדיון בספר המסעות שנמצא בלשון זרפת, יקראו כל תופשי כלי נגון בארצות פרס וערב ב"ש קני עד היום הזה, כלומר מבני קין, כי כמו שהמורה יקרא אב בן יקרא התלמיד בן, שנבנה על ידו בחכמה או במלאכה מה. ובהיות שמות שני הכלים הנזכרים שם, כנור ועוגב, נזכרים גם בצאר ספרי הקודש, נראה שלא נאחד כלל מהחכמה הזאת אף אחר המבול, והיתה זאת אם נאמין לדברי יוסיפון באמצעות שני עמודים שהקימו קודם המבול, כי בן כתב בספרו רשמי הקדמוניות שכתב בלשון רומי: "אחרי שניבא אדם הראשון שהארץ תשפט או במים או באש, הקימו הדורות הראשונים שני עמודים גדולים, אחד של שיש ואחד של לבנים, וכתבו עליהם כל החכמות והידיעות שהמליאו קודם המבול, למען לא ישכחו משי זרעם שישארו אחריו". אצ"ס הדרך הפשטי והיותר נכון הוא שגם ובניו שהיו חכמים בדורותם וקמו גם קודם המבול גם אחר המבול למדו לבניהם מה שלמדו מאבותיהם.

בשם יעקב מן לבן ארצה כנען, שהוא לערך קצת מאות שנה אחר המבול, אמר לו לבן בנה הגלעד (שם ל"א כ"ז) למה נחנאת ונו' ואשלחך בשמחה ובשירים בחוף ובכנור. נראה מזה המאמר שנימים ההם (א) היה להם עוד כלי שלישי שלא נזכר אצל יובל, והוא ההוף; (ב) שכבר היה להם ב' מיני כלי נגון, דהיינו כלי מחרים (צויטען = אינטטרווענטע) וכלי הכאה (טוואגע = אינטטרווענטע); (ג) שכבר הרביעו המליכה עם הנגון וזכרו שירים.

גס

הנה מהקדמתי הן מלבד הספר שהבאתי לעיל בשם החכם הערדער, עוד מחברת האדון החכם פ"ש פער (*). וספר האדון החכם פארקל (**).

* Ueber die Musik der alten Hebräer, von A. S. Pfeiffer, Professor zu Erlangen.

** Allgemeine Geschichte der Musik, von F. W. Forkel, Doktor der Philosophie und Musik-Direktor in Göttingen.

הקדמה שניה

גם נימי עבדות הקשה בארץ מלרים לא נשתכחה המלאכה הזאת מבני יעקב, כמו שנראה מספור יליאתם מארץ מלרים. כי אחרי שזכר הכתוב השירה המספורה אשר שר משה לה' אחרי שהלכו בני ישראל ביבשה בתוך הים, אמר (שמות ט"ו ב') וחקה מרים הנביאה ארות אהרן את התף בידה והצאן כל הנשים אחריה בחפים ובמחולות. והען להם מרים שירו וגו'. נראה מזה הספור (א) שהנגון בכלים היה אז יותר ביד הנשים, כי לא זכר שלקחו האנשים תופים או שאר כלי נגון. וכן הוא עדיין בארצות המזרח כמו שכתב החכם ניאבוהר בימינו בספר המסעות שלו¹. (ב) שמלבד הנגון הרבינו גם את המחול, הוא הרקוד (דע טחנן), עם המליכה והשיר, כמו שהיה נהוג בארץ מלרים בחגיהם ע"פ דברי הימים וספרי הקורות; וכמו שמלינו במעשה עגל (סס ל"ב י"ט) ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל וכחולות. כי גם העגל הזה היה תמונת אחד מתועבות מלרים המכונה בשם אפים. (ג) שעבדות ה' בשירים היתה מותרת גם בנשים, וכדבר עוד מזה להלן.

מלבד התוף של מרים נמלא עוד שני כלים, והם ממיני כלי תקיעה (בלחצוץ חינטטרווענטע), דהיינו הישופר וחצוצרות. כי כן נתיב (ויקרא כ"ה ט' ט') וספרת לך שבע שכחות שנים וגו', והעברת שופר תרועה בחודש השביעי ובעשור לחודש מלבד חג הזכרון הנקרא יום תרועה, כדכתיב (במדבר כ"ט א') ובחודש השביעי באחד לחודש וגו' יום תרועה יהיה לכם. ובענין החוללות נתיב (שס י' ז') עשה לך שתי חצוצרות כסף וגו', והיה לך למקרא העדה ולמסע את המחנות, ועוד (שס ט') וכי תנאו מלחמה וגו' והרעותם בחצוצרות, ועוד (שס י') וביום שמהתכם ובמועדיכם וגו' וחקעוהם בחצוצרות על עולותיכם וגו'. והנה על שלשה הכלים האלה אמר הרב בעל שלטי הגבורים (פרק שז') שאף שהם טובים מכל עצמם, הם רעים מכל רוממות קולם אשר על כן לא יונשרו לכלי שיר על הדוכן לעולם. אבל מאוחן הכלים שיש להם קול נעים ונגינה רנה ומתוקה, כמו כנור ונבל ועוגב והדומים, לא נמלא שום זכרון בימים האלה, כיכל עוד שלא סיו עם ישראל עדיין יושבים שלווים ושקטים על אדמתם, כי אם היו נטרדים בדרך במדבר הגדול והנורא, לא נא עוד כל כך השקט בלבבם שהיה תכונת נפשם מסוגלת לתענוגים רכים באלה, ואף שמחמת היתה באותה מדרגת ההסתערות וההמיה ככל הדברים אשר סבבו אותם. ולכן לא היו גם שיריהם ונגיניהם אלא או לעורר בהם כח הגבורה והנקמה ללחום מלחמת ה' ולגרש האויב מארץ אמתם, או לשיר שיכו נלחון אחרי שגברו ונלחן במלחמה, או להרים קול ענות בתוך המון חוגג.

ב מימות משה עד שמואל.

אחרי מות משה, כל ימי יהושע והזקנים לחמו מלחמות ה' וינבאו את הארץ ויחלקוה בגורל, גם שם לא נשמע קול זמרה, כי אם קול שופרות היוכלים לתרועת המלחמה. וגם אחרי כן, כל ימי השופטים אשר שפטו את ישראל, יותר מארבע

מאות

¹ ריזעכעטרייבונג פֿון טרעביען אונד טרעקן אווויגענרען לענדערן.

הקדמה שניה

מאות שנה לא נחה ולא שקטה, כי עשו בני ישראל את הרע בעיני ה', וימכרו
ה' ביד מדין ומואב ופלשתים ובני עמון, וילחמם בחזקה. גם עת בוזת לא היתה
עת הזמר, ובי הקים ה' להם שופטים והושיעם מיד אויביהם, סרו מהר מן הדרך
אשר הוליכם שופטיהם, השחיתו מאבותם ויחר אף ה' בם ויתנם ביד שופטים.
ולכן לא הגיע לנו מכל העת הזאת כ"א שיר נצחון אחד (זיעגס=זיר, טריחוואפן=זיר)
והוא שירת דבורה וברק (שופטים ה') וקול השופר דגדעון (שם ז') וקול החוף
דנת יפתח (שם י"א). וממעשה דנת יפתח נראה עוד שהיה מדרך הנשים
העבריות לנלח במלחמת הנגון, לא לבד בנשים כי גם בנחשות ובפרהסי'
ובפרט בחגים, כדכתיב עוד (שם כ"א י"ט) ויאמרו הנה חג ה' בשילה וגו' וראיחם
והנה אם יצאו בגות שילה לחול במחולות וגו'. ומאמרו חג ה' נראה כאלו
היתה המחול הזה לכבוד ה' ולעבודתו, להלל ולהודות לפניו.

אמנם בימי שמואל הרואה אשר שפט את ישראל כל ימי חייו מעוד היותו לאיש
ועד זקנה ועד שינה ימים רבים מאד, והדריכם בדרך הישר להקן לזכנם אל ה'
לעבוד אותו לבדו ולהסיר התועבות מקרבם, ואשר הגיע כל אויביהם לפנייהם
ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל, ויהי שלום בין ישראל ובין האמורי — בימיו
בלחה מלחמת השיר והנגון עד להגדיל. הוא היה אבי להקת הנביאים הנזכרים
תחלה במשיחת שאול למלך, כדכתיב (ש"א י' ה'):

ויהי כבואך שם העיר ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה
ולפניהם נבל וחוף וחליל וכנור והמה מחנבאים: וצלחה
עליך רוח ה' והחנבית עמם ונהפכת לאיש אחר:

המה הנקראים ג"כ בשם בני הנביאים בשפרי הקודש. ויש כאן המקום לחקור אחרי
עדת האנשים האלה, מי היו? ומה מלאכתם? כי לא ראיתי אחד ממפרשי עמנו
שהאריך לדבר בענין הזה כראוי, לזכרו היטב.

ג בני הנביאים.

טרם שאחיל לבאר ענין בני הנביאים, לריך שנתקור אחר שם נביא בעלמו
ושעורו בימים הקדמונים. כתב רש"י ז"ל על מאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך
(שמות ז' א') וז"ל: "כתרגומו מתורגמן, וכן כל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע
לעם דברי תוכחות והוא מגזרת נבי שפטים, יגוב חכמה, ויכל מהתנבות
"דשמואל, ובלע"ז קורין לו (פרעדיגער) "ע"כ, וזה נכון מאד", אלא שדבריו
לריבים תוספות באור מה. דהיינו עקר הוראת שם זה הוא ענין מ ל ין
(רעדנער), כי למליך היום יקרא לפנים נביא. וכן יקרא המשוור, המרכיב
המליכה עם הנגון נביא (זיין דיכטער), מזה הטעם וחקק מרים הנביאה (שמות
ט"ו כ') ודבורה אשה נביאה (שופטים ד' ד') שלא נמלא מהן כלל שאמרו נבואות
אבל נתנו הודות והלל בשירי תשבות, וכן כתיב בהדי' (ד"ה א' כ"ה א') ויברל

מלין
משורר

דוד

¹ כי מה שהשיב ראש"י עיגדו משורר נבי מהגונים ושורש נביא של אלויות הנה אין זה סתירה כלל
בכיות רבים כדומה לו בלשון עבר, שני שרשים שונים מעט מתדמים בהוראתם, כמו הלוח ילך, עוב
יבב, ועוד כיוצא בהם.

דידי יגו' לבני אפך והימן וידוחן הנבאים בכבודם ובמלכותם; וינתיב
 שור (סס ג') על ידי אביהם ידוחן בכבוד הנבא על הודות והלל לה'.
 ובהיות שהנבאים הראשונים צימו קדם, נשאו מורים לדעת את העם, והראו
 את הדרך הישר אשר ילכו בה לטוב להם, והוכיחו לעזוב את הדרך הרע,
 בחרו להשתמש במליצות נכבדות ונעימות, כדי להכניס דבריהם בלב השומעים,
 לכן יקרא גם כן המורה לפניהם בשם נביא באמרו (ישעיה ע' י"ד) ונביא
 מורה יקר. מזה הטעם נאמר על ח"א ע"ה (בראשית כ' ז') כי נביא הוא,
 על כי קרא בשם ה', כנזכר בכתוב (סס י"ב ח'), ששורו שקרא בני אדם
 לעבודת השם והורו דרכיו וחסדיו וטובו ⁽¹⁾. וכן טעם נביא מקרבך מאהיך
 כמינו וגו' (דברים י"ח ט"ו), מורה ומנהיג. (פְּתוּקָם-לְעֵהרֶרֶךְ, פְּתוּקָם-פִּיהֶרֶרֶךְ) מורה זו מנהיג
 ורבים כמוהו. וכן כל חוזה או רואה (פרקפֶּט, וויזשֶׁטֶגער) יקרא נביא, לא
 מפני שהם רואים את הנוול ומגידים האמתיות לאמור, אשר על כן בשמות
 הנזכרים יקראו, כי אם בעבור דבור ההתפעלות שהתמשו בו ⁽²⁾. כי אין לך
 התפעלות גדולה יותר מההתפעלות המדבר בשם ה', כשתל רוח ה' לפעמו
 ומלתו על לשונו ⁽³⁾. ומבואר מזה למה תבוא הפעולה הזאת תמיד בבנין בפעל
 או התפעל, שהוא בעבור ההתפעלות שיהיה בו המדבר כשתללנהו רוחו, דהיינו
 בבחינת שהרוח פועל בעשתנותיו ומשנותיו יהיה הוא הנפעל גרידא; אמנם
 בבחינת שהוא בעל שכל ורצון, ויכין את עצמו ע"י מדותיו הטהורות או בלתי
 טהורות, להתפעלות קדושות או בלתי קדושות, נאות או מגוונות, בבחינת
 ההכנה הזאת יהיה הוא המתפעל. ולזה יתכן השתמשות הפעל הזה גם בנביאי
 שקר ונביאי השקוץ ⁽⁴⁾, שסבבו להם התפעלות רוח השקר או התפעלות רוח
 הטומאה ע"י מחשבות זרות או טמאות ופסולות שהיו שקיעים בס, וארמות
 עקלקלות שהלכין; וכן בבנין נפעל כדכתי' (מ"א כ"ב י"ג) וכל הגבאים נבאים כן
 לאמר עלה רמות גלעד והצלח ונתן ה' ביד המלך, שהיו נבאים ע"י רוח
 שקר שפחה אותם כנזכר שם; כן בבנין התפעל, כדכתיב בנביאי הנעל (סס י"ח
 נ"ח) ויהגדרו כמשפטם בחרבות וברמהים וגו' ויתנבאו עד לעלות המגפה,
 שהיו מכינים את עצמם ע"י התועבות שזכר לקבל רוח הטומאה. וכן יכול
 עליהם שם נביא כי גם המה דברו במליצות ומשלים ומדות, כמו שמלינו (סס
 נ"ב ט"ו) ויעש לו צדקיה בן בנעני קרני ברול ויאמר כה אמר ה' באלה

הנגח

⁽¹⁾ וטעם השב את אשת האיש כי נביא הוא, לפי שהעין נגד איש גדול ומכובד קשה יותר
 מכבוד זולתו, וע"ד שאמרו הכל לפי המבייש והסתבייש, גם אם יתפלל איש כמוהו אל ה'
 בעבורו ומיה.

⁽²⁾ עיין בהקדמה ראשונה.

⁽³⁾ המשגל המתבונן בזה היטב יבין טעם מאמר חז"ל חכם עדיף מנביא, אחרי שגדרו
 (אבות פ"ג) איזהו חכם הרואה את הנוול, אולם יש נביא שאינו מתפעל כי אם מהעבר או
 ההווה, ולא יראה הנוול כלל, ודו"ק.

⁽⁴⁾ מלאנו שתי כתות האלה בספרו הקודש, ונביאי השקר נבאו בשם ה' והוא לא שלחם,
 ונביאי השקוץ נבאו בשם האלילים.

הקדמה שניה

חנגה אח ארם; ואלל חנניה בן עזור (ירמי' כ"ח י') שלקח המוטה מעל לואר
 ירמי' הנביא ושנרהו ויאמר בה אמר ה' ככה אשבור את עול נבוכדנאצר
 וגו', והכתוב בעלמו קוראו נביא פעמים ושלש, וכן אמר (נחמי' ו' י"ד) וגם
 לזועדי' הנביאה וגו' אשר היא היתה בעלת טוביה וסנבלט. וראי' גדולה מזו
 שעקר הנחת השם והפעל הזה על הדבור מתוך התפעלות הרוח, כי גם האיש
 אשר רוח רעה מבעתו בשם מתנבא יקרא, וכמו שנמלא בהדיא אלל שאול (ש"א
 י"ח י') ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויחנבא בהוך הבית. ולפי שאלה
 ואלה עשו פעולות מזונות כשללמה עליהם הרוח שכשטו בגדיהם ונפלו ערום
 כזכר (שם י"ט כ"ה¹), הנה הלמים והזדים אשר היו בימים ההם ולאשר לא
 ידעו להבחין בין טוב ורע, אמרו (הושע ט' ז') אויל הנביא משוגע איש הרוח,
 וכמו שאמר שמעי' הנחלמי על ירמי' הנביא איש משגע ומהנבא (ירמי' כ"ט כ"ו).
 היוכל לנו מזה שהשם נביא לא נתפרש בכל מקום ענין חוזה או רואה בלבד,
 כי אם גם לפעמים באחד מהענינים הנזכרים כפי אשר יעיד עליו ההמשך.
 ומעתה נתבונן בלהקת הנביאים ונבי הנביאים הנזכרים בספרי הקודש.

התפעלות רוח
רעה

לפני

בוא שמואל אין מלך בישראל ואיש הישר בעיניו יעשה, ודבר ה'
 היה יקר בימים ההם, אין תורה ואין חזון נפרץ, כי עזבו ישראל את ה', שכחו
 את אלהי אבותם ואת מצותיו, וילמדו מן הגוים אשר סביבותיהם ללכת
 בדרכיהם ויטמאו במעשיהם. ויהי כי נאמן שמואל לנביא לה', ויושע את עמו
 וישיבם אל אלהיהם בכל לבבם, ראה להרניץ גם תורה בישראל לבלי ישכחו
 עוד את מעללי אל ותורותיו יגורו. מה עשה? בנה את הניוה נרמהעיר מושבו, והכניס
 לשם נערי ובתורי בני ישראל, ולמדם דרכי ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראה לעמו,
 למען יקומו הם ויסכרו לבני ישראל וינשרו תהלות ה' בקהל רב². ולמען
 חזק פעולתם בלב השומעים למדס שיר והיטב נגן, והיו מרננים בכל יום ויום
 על הבמה אשר לפני שער העיר, אשר שם יקבלו כל הנאים לדרוש את ה' ואת
 השופט. וזה שתרגס יונתן וישבו בניוה, ויחיבו בבית אולפנא, ומרגס והמה
 מתנבאים, ואינון משבחין; וכן וירא אח להקת הנביאים נבאים ושמואל
 עומד נצב עליהם (ש"א י"ט ב'), תרגס והוויית סיעה ספריא משבחין ושמואל קאים
 מליף עליהון. וכן כל הנביאים כאלה שנמקרא תרגס ספריא, אבל כשהכתוב מדבר
 לדעתו מהנביאים החוזים מתרגס נבייא. ועעס שם ספריא, כי מלבד שהיו
 מספרים מעשי ה', הנה המה היו הסופרים בעם (דיוז געזעהרטען), דהיינו
 שבתנו כל הדברים והנבואות והמלילות והשירים ששמעו מפי הנביא רבם על
 ספר, כמו שמלינו שכתב שמואל את משפט המלוכה בספר ויניחהו לפני ה' (שם

י"ד

¹ וכמו שאמר הרד"ק שם כי בנבוא הוצואה על האדם יחצטלו הרגשותיו ויפול האדם כמו
 שאומר בבלעם נופל וגלוי עינים, ואמר בדניאל ואני הייתי נרדס על פני ופני ארצה, ופעמי'
 יקרה שיפגע בגדיו מפני רצוי בטול הרגשותיו ומחשבותיו הנפשיות וישאר ככה השכל לבדו עב"ל.
² ולכן יאמר גם על שמואל שהוא בקוראי ה' (תהלים כ"ט) כטעם ויקרא שם אברהם בשם
 ה', וכדמזאר לעיל.

הקדמה שניה

יג

י"ד כ"ה). ונראה שמימות שמואל והלאה נתפזרו אלו הכתות בכל ארץ ישראל, כי בימי אלישע נזכרים עוד כמה להקות בני הנביאים בגלגל בית אל ויריחו. והאנשים האלה היו בעין נזירים, שהיו מתבודדים ונפרדים מחברת שאר אנשים והיו דרים בפני עצמם בנאות, שהוא שם לדירה מועטת ושאלן כנוה רועים, כדנתיב לקחתך מן הנוה מן אחרי הלחן, והיו פונים מכל העסקים לחקור בלמודיות הנזכרות, זה שאמר הכתוב (זכרי' י"ג ה') לא נביא אנכי איש עובד אדמה אנכי; וכמו שאמר עמוס אל אמליה (עמוס ז' י"ד) לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי כי בוקר אנכי ובולם שקמים, אין טעם בן נביא שלא היה אביו נביא, כי אם מטעם בני הנביאים, ר"ל שלא רגל בדברים האלה ולא למד בנאות הנביאים, אבל כל ימיו עסק במלאכה. גם יתכן שזה טעם ואקים מזניכם לנביאים ומבחורכם לנזירים (שם ז' י"א) ככל ענין במלות שונות. ואף במלבושיהם היו נבדלים משאר אחיהם, כמשמע מדברי זכריה הנביא שהיו מלובשים אדרת שער, כי בן אמר על נביאי שקר (זכריה י"ג ד') ולא ילבשו אדרת שער למען בחש, ולפי שהיו רולים להראות נביאי אמת, בודאי שגם הם היו מלובשים באדרת צהבת, וכן מצינו באליהו התשני (מ"א י"ט י"ט) כשנא למשוח את אלישע לנביא השליך את אדרתו עליו לרמז לו שילך אחריו ויהיה נביא כמוהו.

ואף כי ברבות הימים שקלקלו ישראל הלכו גם הכתות האלה ארמות עקלקלות, ותחת מאשרי העם נהיו מתעיו, וכמה שאומר (ירמי' ב"ג ט"ו) כי באח נביאי ירושלים יצאה הנופה לכל הארץ, ואמר עוד (שם י"א) כי גם כהן גם נביא חנפוי, מ"מ הכונה הראשונה היתה טובה מאד מאד למלאות את הארץ דעה לאהבה את ה' וליראה אותו ולדבקה בו. גם הלליחה ועשתה פרי. כי רבים הקדושים אנשי רוח אשר ילאו מצית המדרש הזה אשר קבע שמואל וגמל בו טוב לרבים. ובפרט נשתלמה מלאכת השיך והנגון על ידיו הוא העיר את רוח בית הלחמי וכנורו, והוא אבי כל שירי קודש אשר נשארו בידינו היום.

ד בימי דוד.

אחרי אשר קדש שמואל את דוד למלך על ישראל וימשחהו בקרב אחיו, כתיב (ש"א י' י"ג) והצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה. ויתכן שמאותו היום והלאה הלך ושב מפעם לפעם מאחרי הלחן לראות את שמואל בנאות צרמה, ולמד שם בתכונת נפשו הטובה בקרב שאר הנביאים לדעת את ה' ואת דרכיו ולהטיב נגן, ולהנעים שיר, ולעשות חיל בגבורה, כמו שעשה את אחרי אשר נשא מעדרו, עד כי לא ארנו הימים ויעש לו שם בארץ להיות יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש הואר וה' עמו (שם י"ח); וכאשר סר רוח ה' מעם שאול ובעתתו רוח רעה, ויבקשו לו עבדיו איש מטיב לנגן יביאו את דוד אליהם ויעמוד לפניו, והיה בהיות רוח אלהים רעה אל שאול, שנעמוהו עשתנותיו על כי מרד בענת ה' וימאסהו ממלך ויקרע את ממלכות ישראל מעל

זרעו

¹ עוד יעיין הקורא כל הפרשה הזאת בספר ירמי' המתחלת לנביאים עד תמה, למורה

ולתעודה על מה שהערנו מנביאי השקר.

הקדמה שניה

זרעו ויתנה לאיש אחר. ולקח דוד את הכנור ונגן בידו, ושר חסדי ה' ודרכו להנחם על הרעה אשר דבר לעשות, ורוח לשאול וטוב לו ויהפך לו לב אחר, כיום אשר ירדו חבל נביאים לקראתו והמה מתנבאים. אמנם אחרי שקנא שאול בהלכת דוד והיה עוין אותו על כי נתנו הנשים המשחקות לדוד הרבנות ולו נתנו האלפים בשירתם, נשאלו במחולות לקראת שאול אחרי שזב עם דוד מהכות את הפלשתי¹, מן היום ההוא והלאה לא נתרפא עוד שאול מרוחו הרעה, כי היה דוד מנגן לפניו, כי אדרבה יותר שראה רוח ה' בולחת אל דוד בשיריו, יותר היה יודע שהכינו ה' למלך על ישראל, וירע בעיניו הדבר הזה ויחר לו מאד, ויחזק שגעונו ותמהון לבבו, ויטל חנייתו ויאמר אבה בדוד ובקירו: אכן לא פסקה מלאכת השיר והנגון מאוס זה לפעול בו, כשהיו אחרים מנגנים שלא העירו רוח קנאתו בדוד, כי כאשר הוגד לו לאמר הנה דוד בניית ברמה וילך גם הוא הרממה ותהי עליו גם הוא רוח אלהים כאשר היתה על מלאכיו שאלת בראשונה לקחת את דוד, בראותם את להקת הנביאים נבאים, ככתוב על ספר שמואל (ש"א י"ט י"ט).

כאשר ברח דוד מפני שאול להמלט על נפשו, וילך הלך ונסוע בארץ כלפור כודדת מקנה, לא השאיר לו מכל הטוב אשר היה לו בימי קדם כי אם כנורו, הוא אהבו והוא מנחמו, ברוב שרעפיו בקרבו ויתפוש את הכנור בידו וישנח את עמלו ואת עניו. שפך את לבו בו, כאשר יערה איש את יגונו אל חיק אהבו וטוב לו. כי כאשר שם נה' מעוזו, נהפך בו מהרה המורד לנעמן, והפחד לתקוה. ואם לפעמים חרה לו על צרותיו, בידעו את ישר לבבו ונקיון כפיו, זאת נחמתו בעניו כי ה' יבאן לדיק ויגמר רע רשעים. בן האמץ את לבו בתפלותיו הנעימות הנשארות לנו עד היום הזה בין שאר מזמורי תהלים. עד אשר מלא ה' את דברו אשר דבר עליו. אז נהפך המספד למחול. וברוממותו הרים גם את מלאכת השיר על כסא מלכותו. אהבו ומנחמו בלדתו. ולא זו בלבד עשה שבשר חסד ה' ולדקחו נקהל רב ע"י שיריו ומזמוריו, אבל גם נוה לברך את ה' במקהלות ונתן ארבעת אלפים מהללים להודות לה' בכל בקר ובקר כי לעולם חסדו. כל הקורות אשר באו עליו, הן הרעות הן הטובות העירו את כנורו ואת רוחו לשוררם בשיר. כל מעשיו הגדולים, ועל כלם התקדשות הר ליון למשכן ה', והנאח הארון שם נקול המון חוגג, נודע לדור אחרון ע"י שירים נעימים, אשר שרום נמועדי ה' במקהלות, ואשר נאספו למשמרת עולם.

כאשר המלך את ארון האלהים מבית אבינדב, כתיב (ש"ב ו' ה') ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות ובנבלים ובתופים ובמנענעים ובצלצלים, ונשהעלהו אחר שלשה חדשים מבית עובד אדום כתיב (ש"ב י"ד) ודוד מכרכר בכל עונו לפני ה' ודוד הגור אפוד בדה, ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר. נראה מזה הספור שמי שמואל

¹ גם מספור הזה (ש"א י"ח ו') נראה שמלאכת הנגון היתה יותר ביד הנשים בימים ההם והיו משתמשות בזההקיא לעזים נאותים לזה.

שמאל עד היום הזה, התפשטה חכמת מלאכת הנוגין כל כך בישראל שהיו כמה אלפים מהם מנגנים ומשחקים לפני ארון ה'. מ"מ נראה גם שהתופים תמיד היו ביד הנשים מה כתוב בספר תהלים (שיר ס"ח) דאו הליכוהיך אלהים הליכות אלי מלכי בקדש. קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופשות.

ה עבודת השיר במקדש.

ויהי כאשר הציג המלך את ארון האלהים בתוך האהל אשר נטה לו, ויתן לפני ארון ה' מן הלויים משרתים להזכיר ולהודות ולהלל לה' אלהי ישראל, כזכר בספר דברי הימים. ויהי מספרם ארבעה אלפים להרים נקול לשמחה בכלים אשר עשה דוד להלל ובלים וכנורות ומללתיים (ד"ה א' כ"ג ה') ובחונם מלמדי שיר לה' כל המזין באהים שימונים ושימונה (שס כ"ה ז'), המה המנצחים במלאכה אשר על פיהם ינהגו כל עדת המסוררים, ומהם עשרים וארבעה פקודים, כלם בני הימן אסף וידותון, שומרי השמרת השיר בארבעה ועשרים מחלקות, ותחת יד כל אחד מהם י"א מנלתיים מאזיו ובניו, כנאמר (שס שס ה') הוא ואזיו ובניו שנים עשר, כי מספר עשרים וארבעה המופל במספר שנים עשר עולה לסך מאתים ושמונים ושמונה. ועל כלם אסף והימן וידותון י' אביהם, ראשי פקודי הלויים לעבודת בית אלהים בשיר על יד המלך.

בבר כתבו דבותינו ז"ל במס' ערכין שבגוון על הדוכן היו נשרים ג"כ מי שלא היו לויים. לדעת ר' מאיר אפילו עבדי הנהגים, ולדעת ר' יוסי ממעמדת בית הפגרים ומבית כפריא ומאימאוס שהיו משיאין לכהונה היו. היינו בשיר בכלי, אבל השיר בפה הי' נשר כלים לבד ופסול בזה. ויש מניחים ראיה מהכתוב שהנוגין בכלים היה נשר אפילו נשים בנית ה', כי מלכד מה שזכר לעיל ממחולות בנות שילו לחוג את חג ה', אשר שם היה משכן הארון, ומעלמות תופפות שחקו בתוך שאר המעלים את הארון עיר דוד, נמלא עוד כתוב אחר (שס שס ה') ויהן האלהים להימן בנים ארבעה עשר ובניה שלש, כל אלה על ידי אביהם בשיר בית ה' במצלתים ובלים וכנורות לעבודה בית הארהים. ואמרו שיתכן שעמדו המסוררות בעזרת נשים ולא באו בקהל הלויים העומדים על הדוכן. אמנם יש לפרש כתוב כל אלה וגו' על דרך כלל על כל כ"ד הבנים של שלשה האבות אסף והימן וידותון, אחר שפרט בני כל אחד מהם. ושם ויתן וגו' מאמר בפני עצמו. כן הוא לדעת הרב ר' נפתלי הירץ וויזל. והוא הנראה וכוון. ושאר הדברים האלה מענין מעמד הלויים על הדוכן, ומעמד פרחי הלויים ומספר הכלים למיניהם בכל עבודה ועבודה וכפי ערך החגים והמועדים. כל זה יעייין הקורא הנעים בדברי חכמינו ז"ל במסנת ערכין, ורמב"ם ז"ל, ובפירוש הרב מברטנורא, ובספר שלטי הגבורים, ובספר רשמי הקדמוניות ליוסיפון. כי אנו אין לנו אלא להעיר על עולם התפשטות השיר בימי המלך דוד ע"ה.

¹ בפרשה ט"ו מספר דברי הימים יזכור שני פעמים הימן אסף ואיתן, ולא יזכור שם ידוחון כלל. אבל בפרשה י"ו והלאה יזכור הימן אסף וידוחון, ולא יזכור עוד שם איתן, אולי שמת איתן סמוך להעלות ארון ברית ה', ונחן המלך תחתיו את ידותין בראש להיות פקיד השיר אם לא נאמר ששני שמות היו לו איתן וידותון.

הקדמה שניה

ן מימי שלמה והלאה.

אחרי מות דוד והמלך שלמה ישב על כסאו, אשר גדול מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה, הריס עוד את מעלת החכמה הזאת באהבתו אותה, כי גם הוא משורר משכיל בדברי האלהים ובכל חכמה, וכמו שהרבה חיל בהדרת בנין הבית, כן הרבה הדרת המשוררים עומדים שם להלל, להלבישם בנגדי כבוד ותפארת, כדנתיב (ד"הי' ב' ה' י"ג) והלויים המשוררים לכלם לאסף להימן לידותן ולבניהם ולאחיהם מלובשים בוך במצלותיהם ובנבלים וכנורוח וגו', וגם עשה הכלים הנבלים והכנורות מעץ יקר מאד מעלי האלגומים אשר הביאו אניותיו מאופיר, וכל זה להגדיל החכמה הזאת ולהאדירה.

אכן בימי רחבעם בנו כבר החל הק"ף, ויפגעו ישראל בבית, וילכו אחרי ירבעם ואחרי עלתו להרשיע. וגם הוא עזב את ה' וכל ישראל עמו, וילכו הלוך ואחור, וישלח ה' בהם את גדודי אויביהם, אז שנת משוש תפיס, וקול השיר לא נשמע עוד בית ה', כי ימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא בהן מורה, ובעתים ההם אין שלום רק מהומות רבות על כל יושבי הארץ.

וכאשר עמד מלך ישר לפני ה' למלוך על יהודה, וילך בדרך דוד אביו, ויבן ה' את ממלכתו, ויעמוד משוררים לה' ומהללים להדרת קדשו. דמיון זה מלינו אלל יהושפט (שס כ') ויועץ אל העם ויעמוד משוררים לה' וגו' ואחרי אשר שבו מעמק ברכה אשר שם נלחם ה' עם אויבי ישראל, ויבואו ירושלים בנבלים ובכנורות ובחצוצרות אל בית ה'. ובחזקיהו נתיב (שס כ"ט כ"ה) ויעמד אח הלוים בית ה' במצלותיהם ובנבלים וכנורות במצות דוד וגד חוזה המלך ונחן הנביא. וכן ביאשיהו אשר שם אל ה' בכל לבבו (שס ל"ה ט"ו) והמשוררים בני אסף על מעמדם במצות דוד ואסף והימן וידותון חוזה המלך. אלל בכל זה הלכה המלאכה הזאת הלוך ודל, כי קמו מלכים אחרים תחתיהם, אשר עזבו את ה', וילכו אחרי הבעלים, ויטמאו את מקדש ה' בתועבות הגוים אשר הקימו שם, עד אשר חרה אף ה' גם ויאמר להשליכם מעל פניו, וכאשר מלא את דברו בימי דקיהו ע"י נבוכדנצר מלך בבל, שם נהפך לאבל מחולנו, כאמור (תהלים קל"ז) על ערבים בחוכה חלינו כנורוחינו, איך נשיר את שיר ה' על אדמת גבר. אכן לא שנתה המלאכה הזאת עדיין מכל וכל, וכמו שנראה מזה השיר עלמו שהבאנו שלפעמים שפכו שיחם ויגון לבם בשירי קנות באלה, וזאת נחמתם בענים. וביום פקוד ה' את עמו אחרי מלאת לבבל שבעים שנה וישינם אל ארנם בפקודת כורש מלך פרס, היו בתוך העולים מתל מלח מאתים משוררים ומשוררות, כנזכר בספר עזרא (ב' כ"ה) ¹.

שאר

¹ (ובספר נחמיה ז' ס"ז) כתיב ולהם משוררים ומשוררות מאתים וארבעים וחמשה. ואם נתבונן שבימי דוד היה סך קהל ישראל ויהודה שלש עשרה מאות אלף כנזכר בספר ש"ב פרשה ב"ד, ובתוכם ארבעת אלפים משוררים, וסך הקהל העולים בימי עזרא ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים ובתוכם מאתים וארבעים וחמשה משוררים, נמצא ערך אשתי המלאכה הזאת בימי דוד, כמעט כפול מערך אשתי המלאכה הזאת בימי עזרא.

ז שאר השחמשה השיר.

מלכר המזכיר במקדש יתכן שהיה ג"כ לדוד שרים ושרות לתענוגי ביתו בחדרו, כי כן נראה מדברי ברזלי הגלעדי שאמר אליו (ש"ב י"ט ל"ו) בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם ישעש עבדך אח אישך אוכל ואח אישך אשחה אם אישמע עוד בקול שרים ושרות. כי לאהבתו את המלאכה הזאת ודאי שהתענג בה כל עוד שהיה לו פנאי מעסקי המלוכה ומאפט העם; ואלו שרום מאוהן המזמורים שתוכן ענינם מעמד המלך הפרטי. כן מימי עלומיו כן מימי מלכותו. גם היה המלך בחדרו בתיך המנגני' בכנור, כמו שראינו עוד היום באיזה מלכי זמננו, המנגנים בכלי שיר בחדרם בתוך שאר מנגנים. וכן אמר שלמה בנו (קהלת ב' ח') עשייתי לי שרים ושרות ותענוגות בני האדם.

כשהיו מלכונים על שלזום במאפה יין התענגו ג"כ בהשתמשות הנגון כן נפסו כן בכלים, כאמור (ישעיה ה' י"ב) והיה כנור ונבל חוף וחליל ויין משתיחם. עוד (עמוס ו' ד') השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערשותם ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך מרבק השורשים על פי הנבל כדוד חשבו להם כלי שיר ר"ל שכמו שדוד המלך כלי שיר להלל לה', כן המלכיו הם לשיר שירי יין ושירי תועבות. וכמו שהוסיף ישעיה במקום הנזכר ואח פועל ה' לא יביטו, הוכיחם הנביא שבהשפעת דרכם השחיתו גם כן את המלאכה הנשגבה הזאת, וחללו אותה לבלתי שר עוד מעשי ה' הגדולות והנוראות ודברים טובים כאלה, אשר בעבורם יסד אותה שמואל הרואה ודוד וחזי המלך. וכמו שזכרנו.

בימי הנביר באספס את התבואה ובדרגס את היין היו גם כן משמחים, כדכתיב (ישעי' י"ו י"ד) ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירוגן לא ידועע. ואף כי זה על מואב נאמר, הנה ידוע לכל מדברי הנביאים שהתנהגו בני ישראל בכל הגוים אשר סביבותיהם. וכן נראה לנו במקום לראות את פני ה', היו הולכים בשירה ובזמרה, כזכר (ישעי' ל' כ"ט) השיר יהיה לכם כליל החקדש חג ושמחה לבב כהולך בחליל לבוא בהר ה' אל צור ישראל. וכמו שזכרנו בבאורנו לשירי המעלות, שהם לדעתנו מאותן השירים אשר נצטת ההיא. וכן לכל דבר שמחה, וכמו שראינו לעיל באמירת לבן ליעקב, וכמעשה דבת יפתח, והמחולות לקראת שאול ודוד, וכיוצא בזה.

אמנם לא לדבר שמחה בלבד, כי אם גם לדבר אבל השתמשו במלאכה הזאת, כדכתיב (ד"היב' ל"ה כ"ה) ויקונן ירמי' על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקנותיהם על יאשיהו עד היום ויחניטו לחק על ישראל. וכמו שנמלא איזה שירים חמודים כאלה בספרי הקודש, כמו קנת דוד על יהונתן ועל שאול, וקנות ירמי' ואיזה מזמורי תהלים. ולא בלבד בשיר נפסו כי אם גם בשיר בכלי השתמשו המתאכלים. ואם אין ראוי לדבר מהכתיב, יש ראוי לדבר מדברי חז"ל בתלמוד, שכל איש מישראל היה חייב להתאבל על אשתו בשני חליטין ובמקוננת אחת, שכן היה דרכם בימים ההם לשכור נשים מקוננות להתאבל על מת כשהיו מוליכים אותו לקבורה. ויחכן שלזה כוון הנביא באמרו (ירמי' ט' י"ו) התבוננו וקראו למקוננות וחבואנה,

ותמהרנה

הקדמה שניה

והמהרנה וחשינה עלינו נהי וחרדנה עינינו דמעיה ועפעעינו יולו מים. כי זה מדרך השיר והנגון שירחיב לב האדם ויכנהו, כן להתפעלות השמחה כן להתפעלות האבל, ולכן הסכימו כל העמים אשר היתה המלאכה הזאת ידועה אלם להשתמש בה במועדיהם ובלל מקהלות למען יחד לבב כלם לאותה התפעלות השייכת לאותו הזמן. וברבית הימים כמעמדו האנשים על ההתענוות ע"י ההתעוררות ההתפעלות גם בלי עתים קצרות להן, התפשטה השתמשות המלאכה הנגין עוד יותר, וכמו שראינו במשלים שהבאנו.

החלק השני

שמות כלי הנגון ותבניתם.

השם אשר יכלול בו כל הכלים העשויים למלאכה זאת, יקרא בספרי הקדש כלי השיר, ולדעת חכם א' מחכמי העמים יקראו ג"כ בשם מומרות, והנני ראי' לזה מהכתוב (מ"ב י"ב י"ג) אך לא יעשה וגו' מומרות מורקות הצוצרות, שהם לדעתו כלם שמות כלי נגון, ושעם מורקות כעין מורקותא הנמכר בספר דניאל. וכבר נמלא כפי דעת כל החוקרים בזה הענין, שיתפרדו כל הכלים האלה כפי עצמות השתמשותם לשלשה סוגים, וכל סוג יכלול תחתיו איזה מינים, אשר קלתם יכללו גם עוד איזה פרטים שונים במהות', כאשר נבאר עוד בזה החלק ביתר באור. ואלה הם שלשה הסוגים. **א** כלי מחרים (אויטען = אינטרווענטע), שהמרת' האלה התקועים בכלי נעשים ממין מתכת או ממעי גידי בהמה, וכשמקישים גם באצבע או בכלי מיוחד לזה יתנו קול זמרה. ושם כלל לסוג הזה לדעת החוקרים הוא נגינות. **ב** כלי תקיעה (באזע = אינטרווענטע), והם כלים ארוכים וחלולים ונשאפיתים בו בפה יתנו קול זמרה ע"י דחיסת הרוח לחוץ, ושם כלל הסוג הזה לדעת החוקרים נחילות, או בעבור החלל שבתוכו, או בנחיתת תבניתם שהוא כעין נחל לרוח ההולך גם (ר'הרען). **ג** כלי הכאה (טאזע = אינטרווענטע), שהן מכים הכלים ביד או בכלי אחר, ומוציאים עי"ז קול נמוך או ללול כפי מהות הכלי, וכמו שזכיר עוד למטה. ולא מלאו החוקרים שם כלל לסוג הזה בספרי הקדש.

אף שאין לספק בהשתמשות שלשת הסוגים האלה בימי אבותינו, להיותו דבר מזכור מהכתובים, אעפ"כ בענין המינים והכלים הפרטיים נפלה המחלוקת בין החכמים החוקרים, עד שקלתם חשבו שם מה הנזכר בכתוב לשם כלי שיר, מה שקלתם הסכימו עליו להיות מורה על ענין אחר; ומאותן שהסכימו עליהן כלם להיות שם כלי, יש שהבניסו קלתם בסוג הראשון מה שהבניסו קלתם בסוג השני וקלתם בסוג השלישי; ובאותן שהסכימו גם על הסוג לא הסכימו לפעמים בתבניתם. ואני לא אייגע את הקורא בכל הדעות הללו, שאין מכריעות כלום, כי אם אשים לבנו את הנרא' יותר נכונים לבד, והוא שבכלו הן ישפוט דיניהם.

אותן השמות שהסכימו רובם עליהם להיות שם כלי שיר הן כנור, גבל, עגב, תוף, חליל, מחלה, מחול, מנים, נבל עשור, קרן, שושר, הצוצרות

מגעועים, הצלחים, צלצלים, שלישים, משרוקיחא, קחרם, שבכא, פסנתרין, סוספיניא, ונדנך על כל אחד מהם כפרט.

כבוד

רובם יסכימו שהוא מסוג הראשון, אמנם נפלה מחלוקת בענין תבניתו. כי לדעת בעל שלי הנבחרים הוא הכלי הנקרא בלשון אשכנז (איינע הצרפע), וז"ל בשינוי מעט: הכנור היא נלי עץ נעשה בדמות פתח פתוח לרוחה שאין הדלתות עליו, והאסקיפה העליונה ממנו היא רחבה והתחתונה היא לרה, כי שתי המזוזות הם נוטות זו על זו (תמונה א'). המזוזה האחת היא חלולה בפנים, והיא היא הכנור עלמה שיש בה הרובות עגולות הפותחת חלל הכלי להכניס בו נעימות קול המתרים כשיקישו בו. אמנם המזוזה האחרת אין לה שום שמוש בנגון, כי אם להשלים תורת הפתח בכנור, והיא של עץ שלם כלו מקשה מבלי שום חלל. ועל שתי המזוזות יש עץ על גביהן כמו משקוף והוא בדמות תורה נוטה לראשית מה מזורת חצי עגול, ובו תחובים היתדות של ברזל שעליהם יסבו המתרים שהם מחוברים בקצה השני בהמזוזה החלולה בהדיגה זה למעלה מזה, עד שהמיתר היותר קרוב אל המזוזה הוא היותר קצר, והיותר רחוק מהמזוזה הוא היותר ארוך במיתרים, ולא יטו אל המזוזה האחרת הנלתי חלולה כלום לא בכל ולא במקצת. והמתרים האלה הם מגידי או מעי בהצ' ובשמוגנים בכלי זה הוא זקוף ומונח בין ברבי המנגן המקיש המיתרי' בשתי ידיו אחת מלד זה ואחת מלד זה. ונקרא הכלי הזה כנור על שם המתרים הנחובים ביושר ולאורך הכלי, כמו ופיה עגול מעשה כן (מ"א ז) שרובה לימר מעשה ישר; או מפני שהמתרים הם מחוברים על כן הכלי היינו מושב הכלי מטעם אף הכיור ואת כנו. והביא ראיה לדבריו ממ"ש רבותינו ז"ל במס' ברכות, כנור היה תלוי למעלה ממעטו של דוד, וכיון שהגיע לחלות לילה רוח כפונית מנשבת בו והיה מונן מאליו. והנה שאר כלי השיר לעומת הרוח לא ישירו וינגנו, אך אם תקח הכלי הנוכח ותשים אותו ללד רוח הלפוני, אופן שתי' המזוזה השלמה ללד לפון אשר משם נושב הרוח הלפוני, והמזוזה החלול' ללד דרום אשר לעומתו הולך הרוח ביושר, אז כשיקיש הרוח מזה ומזה במיתרים ישמיע קול דממה דקה ¹. מלורף לזה מה שהאמינו ג"כ כל עמי הארץ המליירים לעולם דוד המלך ע"ה עם הכלי הזה בידו ולא עם כלי אחר מכלי הנגון.

אמנם לדעת היוצרניחוס היה הכנור עשוי בעין דלי"ת יוונית (תמונה ב') ולו כ"ד מיתרים. ולדעת יוסיפן ברושאי הקדמונית שזכרנו היה סכום מתרי הכנור עשרה בלבד, והי' מוגנים בו בגרירת המתרים עם כלי דק וחד עשוי מקני נולת אוחא וכדומ' הנקרא פלעקט"רון בלשון יון. ולדעת קלתס נמלאו הרבה מיני כנור הנבדלים כפי סכום מיתריהם, ובאמרו (ד"ה א' ע"ו כ"א) בכנורות על השמינית, שהיה מין כנור בשמנה מתרים, ותבניתו דומה מעט לתבנית כלי הליטאר"א המלויה בארלות הקדם, שהמתרים הם נמשכים מהנסך שהוא בראשית הכרם עד לואר הכלי

¹ מלוי עוד בימיו מין כלי נגון המכונה עקאס-הצרפע שאימין בלילה נגד חלון פתוח, ובשמש בו הרוח יתן קול זמרה.

הקדמה שניה

הכלי (חמונה ג'). אך לדעת בעל שלטי הגבורים טעם על השמינית, על נגינת ערך השלם הנקרא בלזונס חוקטאווז, והוא שם תואר עצמו לכל כנור, וסכום מיתריו חרביים ושבעה. אמנם הכלי המזוי בידינו היום ונקרא בל"א (החרפע) אין לו מיתרי רבים כל כך.

גבל

גם עליו יסכימו רוב הדעות שהוא אחד מכלי המתרים, ויחלקו בענין תבניתו. לדעת בעל שלטי הגבורים הוא הכלי הנקרא בל"א (איינע לויטע), ואמר שנקרא בל"הק נבל, או מפני שרוב נעימתו הוא מנבל כל מיני כלי זמרה, כמ"ש במדרש תהלים, או מפני שזורתו היא כדמות נבל יין חלב מתוכו יש לו כרס ולוואר (חמונה ד'). ואמר עוד וז"ל בשו"י מעט: כרס הנבל מלנו הוא שטוח וחלק, וחופה לו הוא כמעט עגול ומתוח כמין כרס מלא, ובאמצע הנבל מתוכו יש שזונה יפה עשויה נקנים נקנים להכניס קול המיתרים בחלל הכלי. והלוואר שהוא שטוח וחלק מלנו ועגול מזון, הוא הנתי יד שלו העולה ביושר עד קצהו, ואז יתהפך לחץ עם חלל מה כדמות סדיקא ותוצי' בחלק הזה המתהפך יתדות עץ מזה ומזה שעליהם יסובו המתרים ההולכים ביושר על פני כל הכרס, אמנם על החלק השטוח מלנו הכרס יש נשר עץ מעוך ומנוקב אשר בו יקשרו מתרי הכלי וימשכום למעלה סביב ליתדות וכשמסנני' היתדות האלה ימשו המתרים היטב ויתקנו אותם לנגן. ולוואר הכלי הזה הוא נחלק לעזרה שתי' שיש כמין בתי' ע"י מתרים גסים המשכנים גוף הלוואר סביב סביב כרחוק זה, ואם יתנו אלכצות היד השמאלית בחזקה תוך הכתי' של לוואר הכלי על הסדר האחד או השנים או השלשה מהמיתרים ינעימו קול נפרד ומשינה זה מזה בהקצת היד הימנית מלמעט על המתרים ההם על פני כרס הכלי, וסכום המיתרים הזה שזה נבל פאט, ועשו' ממעי או גידי בהמה. ולעצ' עתה מלאו כלי אחר דומה לנבל נקרא בל"ג קיעארונו ולו י"ג מיתרים ע"כ אמנם לדעת יוסיפון הי' לנבל הקדמוני י"ב מתרים, ולדעת אחרים היה לו עוד יותר עד כ"ב או כ"ד מתרים, ותבניתו כנלוח הזורות (חמונה ה').

ולדעת חכם אחד ממזמני העמים אין זה כיוצא הליר"ה שנמצא בספרי הקדמוני' (חמונה וי'), וראיתי מהטורה הנמלאת על מטבע אחת שנעשה בימי שמעון הכהן הגדול בימי תשמונאי, ומכלי אחר נמצא עוד בימינו בארצות הקדם דומה לו, כמ"ש החכם נבוהר בספר משעותיו.

ולדעת קצת' יהיה הכלי הזה ממין הצלילי', והנני ראה מהכתוב (עמוס ו' ה') הפורטים על פי הנבל, שאמצע שיש לכלי הזה פה כמו לכלי התקיעה. אכן אין מזה ראיה אם נשר הכתוב כמ"ש רש"י ורד"ק שם שזו שיריהם ע"פ נגינת הנבל. הביאו עוד ראוי' ממה שאמר (ישעי' י"ד י"א) המית נבליד ובמקום אחר (ירמי' מ"א ז') כחלילים יחמה. וגם מזה אין ראוי' כי כן אמר (ישעי' י"ו י"א) מעי למואב ככנור יהמו, והכנור היו מנגנים בידולא כפה כאשרו ונגן בידו וטוב לו, ולוד מנגן ביד, וטעם המשל שמעיו יהמו מתוך לער כאשר יהמו מעי הכנור ע"י הקפה, הם המתרים התקועים בו כמו המעי' נגוף, גם נעשו' ממעי' בהמה אשר לסנה הכפולה הזאת יפול

גם עליהם השם הזה. ויש המניחין שאמרו ק"א על ק"א שיהיה זה הכלי נבל. ויש המניחין שזה הכלי הוא נבל.

הקדמה שניה בבל עשור

לפי מה שהבאנו לעיל בשם בעל שלטי הגבורים בענין עשרה שטמים אשר
 לבבל, יש לימר שהוא היה איתו הכלי עצמו, ולפעמים יקרא אותו בשם נבל,
 ולפעמים נבל עשור, כי כן הדבר לדעתו בענין הנור על השמינית, שיכול התואר
 הזה על כל כוור אף שלרוב יקרא אותו כוור סתם. ואין להקשות ממה דכתיב
 (תהלים ז"ה ד') עלי עשור ועלי נבל, כי יש לפרשו על דרך כפל ענין במלות
 שונות. אמנם הוא לא כן ידמה, ולדעתו הוא כלי אחר דומה לבבל מכל וכל, אך
 שיש לו ארבע מתרים נוספי' על ששה מתרי הנבל, ונמצא עוד היום ויקרא בלע"ז
 ליז"ו"טו קיטארונטו, הוא הכלי הנקרא אגלנו (מאנדאליני) אלא שהוא קטן קצת
 מהכלי שזכר הרב הנ"ל. ולדעת אחרים הכלי הזה דומה למין מרובע של עשרה
 מתרים (תמונה ז') והיו מקיאים בהם בכלי פלעק"טרון שזכרנו לעיל. ובמה דכתיב
 (ד"ה א' י"ו כ') בנבלים על עלמות הרבו לדבר, קצתם אמרו שהטעם על מין נבל
 שהוא ממדינת עילם, וקצתם אמרו שהי' מין נבל קטן שהיו עלמות מוגנות בהם,
 וקצתם אמרו שהיה מין ליר"ה אשר בו עץ עגול מחובר מתחת לדפנות, והמתרים
 נמשכי' בו מהמשקוף אשר על הדפנו' עד נסרקטן התקוע סמיך לראשיתו (תמונה ח'),
 וכשהיו נותנים אלצעות היד השמאלית על אחד המיתרים מתחת לדקו אל הכותל,
 היה הקול מתעלם קצת בהקשת זה המיתר למעלה בחלל הכלי באצבעות היד
 הימנית. ועשו זה לפעמים להעלים הקולות קצת לנועם הנגון, כמו שעושין הנוגני'
 עוד היום הזה, ויקרא בל"א (דעשפפן). וזה יתכן לדעת האומרים שהנבל הוא
 הליר"ה כמו שהבאנו לעיל, ואני לא להכריע באתי, כי אם להגיד מה שקריתי
 ושמעתי מזה הענין לבד, והמשכיל יבחר.

קתרום

הכלי הזה והשני הנאים אחריו לא נמצא כי אם בס' דניאל, ושם נזכר' בין
 כלי השיר שהיו במדינת בבל. ואולי שלא השתמשו בה בארץ הקדושה כלל, ובפרט
 בימים הראשונים קודם שגלו לבבל. מ"מ אולי דעת החוקרים בהם לפני הקורא,
 אחרי שהם נזכרים באחד מספרי הקודש. והנה על הקתרום קצת' אמרו שהוא הכלי
 המכונה בל"א (חיינע ליטטער), ובלשון כרפת מכונה (גיטארע) ¹, והנאיתי
 תבנית הכלי הזה בלוח הלוות (תמונה ט'), מתריו הם או של מעי בהמה או של
 מתכת ומספרם שמונה.

אכן

¹ כבר העיר הרב בעל שלטי הגבורים שהקו"ף והלד"י הם מהאזניות החרלפות בלשונות שונות,
 וכל שהוא בלשון יוון בקאס"א הוא בלשון רומי בל"ע, כמו שם קיסר וצ'עזאר, מוק"ן ומאצ'עדאן
 והדומה. ושם זה הכלל כי יולד ממנו תועלת רבה בדיעת באור התיבות (עטיח'אן'אג'יע), כן
 מלשון אל לשון הדומה, כן באותו הלשון עצמו, גם בבאור אותה תיבות בל"הק, דרך משל שם
 ארקא בלשון סוריא, שהוא כמו שם ארץ בלשון עברי, ומעם שם עקר ועקרה בלשון עברי,
 שהוא מענין כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך (בראשית כ' י"ח), ואין כאן המקום
 להאריך בזה.

ה ק ד מ ה ש נ י ה

אכן לדעת אחרים הוא הכלי המזוי עוד היום בארצות הקדם, ונקרא קוחר
 כאשר כתב החכם ניבוהר בספר המשעות שלו. הכנס שלו הוא של עץ וכדמות
 קצרה, ויש לו נקב קטן מאחוריו, ולמעלה הוא מכוסה במכסה עור כמכסה התוף,
 ושתי מקלות שוות המתרחקים בקצה העליון ונפגשים איש את אחיו בקצה התחתון
 הם תחובי' תוך הגור סמוך לפזה האחת מהקצרה ויורדים תחת המכסה לעמת
 מסגרת הקצרה בפזה האחרת. ושתי המקלות האלה מחוברות יחד בקצה העליון
 בעץ המונח עליהם נעין משקיף על ב' מזוזות, ובו נאחזים חמשה מתרים ממוצי
 בהמה ויורדים לאורך החלל עד הפזה התחתונה מהקצרה למקום פגישת המקלות
 וטרם נואם שמה יעבורו על פני נסר קטן וקוף סמוך למקום קשורם, הנקרא בל"א
 (דער טטעג). וכשמקישין המתרים ע"י עור קטן המחובר לרוב באמצעות חוט
 באחת המזוזות יתנו קול נגון. והכפלתי תמונת הכלי בלוח הטורות (תמונה יו"ד),
 להראותה בלה כן מלפניה כן מן הגד, כדי שיוכל הקורא לציירה כראוי במחשבתו.

ש ב ק א

אמרו עליו שהוא הכלי אשר תבניתו יכעין השבכה (איון גיטטער), והוא
 נ"כ של שלש דפנות ודומה לכנור, אלא שהמתרים הם נמשכים לרוח החלל מהמזוזות
 האחת שהיא עקומה וגדולה מכלן ותעלה למעלה מהמקוף, אל המזוזה האחרת
 המחוברת עם המשקוף בזוית נלב, ומקויים גם בכלי הנקרא פלעקט"רון (תמונה
 י"א) ובל' יון נקרא טריגא"נאן בעבור שלש הדפנות, ולכן אמרו קצתם שהוא הכלי
 הנקרא בל"הק שלישי, כדכתיב (ש"א י"ח וי"ו) ותצאנה וגו' בחציה בשמחה
 ובשלישים. ובכל זה אפשר שבלשון ארמי נקרא שנכא מטעם שהערנו.

פ ס נ ט ר ין

הוא הנקרא בלשון יון פסאלטערי"אן, כי הנו"ן והלמ"ד מתחלפים במבטא
 אחרי שהם ממוכא אחד. ואמרו שהוא הנבל בעלמו. כי כן תרגום השנעים על נבל
 פסאלטערי"אן, ומכונה כן ג"כ בל' ארמי; אמנם אין מזה ראיה כי כן תרגמו גם
 כנור ותוף ועוגב פעמים בשם יוני פסאלטערי"אן, לפי שהתיבה היונית פסאלליון
 ψαλλειν הוא פעל מורה על היגיון בכלי כהלוית השיר בפה. גם יונתן ואונקלוס
 שתרגמו בלשון ארמי יתרגמו תמיד נבל כבלא. לכן נראה יותר דעת קצתם האומרים
 שהוא כלי אחר, ותבניתו כזה (תמונה י"ב) תיבה מרובעת וחלולה של עץ, ובאמצע
 התיבה ארובה בתמונת אשנה לקבלת הקול, ועליה גג קטן משולש, ותחת הגג
 נתחבים עשרה מתרים, העוברים סמוך להתחלתם על פני נסר קטן וקוף, כדי
 להרסיקס מעט מכותל התיבה, ויורדים על פני אורך הכותל עד קרוב לתחתית
 התיבה, ושם נסר קטן יולא מלד התיבה והמתרים תקועים בו. אמנם לא ידעתי
 אם מקויים אותם באמצעות היד או שהיו נגררים ע"י כלי אחר.

ואחרי ההתבוננות בשלש אלה כלי השיר מבלי הכשדים, נמלא שהקתרום דומה
 קצת לנבל על עלמות, והשככה אל הכנור ופסוטרין אל הנבל הפשוטי. ויראה שכמו
 שהיו משמשים בארץ ישראל ואכנייה בכנור ונבל, כן השתמשו צמדינת נבל בשלש
 הכלים האלה האחרונים, אשר היה כפי מאמר הרב פעל שלטי הגבורים בערך
 הכנור

הקדמה שניה

הבנו רהובבל בקוק בפני אדם, אולי שלא היתה מלאכת הנושן במדינת בבל באותה מדרגת ההשתלמות כבארץ ישראל, אזרי שלא הי' בבל ממלכה גדולה כי אם לסוף ימי בית ראשון, כידוע מספרי הקורות. ונהיות שאירי ליון היו מפורסמים בצת ההיא לשירים נעימים מאד, התאוו אנשי בבל לשמעה מפי שבויהם, ואמרו שירו לנו משיר ליון.

מנים

לא נזכר כי אם פעם אחד בכתוב (הכלים ק"ג), ואמרו אשרו נים שהוא לשון מיתר, והמ"ם נוספת כמ"ם מזול, והכלי הוא מורכב מן נימים רבים כלומר מתרים רבים, ובעל שלטי הגבורים אמר שהוא לשון מנה, כלומר כלי של מינים שונים או חלקים רבים מתוקנים בהדרגה. והוא הקלאווי"קורדו, המכונה בל"א (קלפוויר), והרמז לדבר בתמונת הכלי, כאשר יראה הקורא בספרו. ורוב החוקרים מאנו בו, ואמרו שהוא רחוק שהיה הכלי הזה כבר מלוי בימים ההם, לפי שאיני מסכים עם ערך גנוניהם, כידוע לבעלי המלאכה הזאת. והביא עוד דעת מי שאומר שהמנים הוא האורגאנו המשמיע קול חלילים רבים בהקשתו והוא נכבד מאד, ובל"א יכונה (הַרְגֵעַ) ודומה לזה תרגום יונתן במינים ועוגב בחלילין ואבובין. ואני לא הבאתי לזרות אלה שתי הכלים בהלות, לפי שבהכתיבה לבד אי אפשר שיזכרו אצל במחשבתו כראוי, אם לא ראה אותם מעולם.

עגב

לדעת בעל שלטי הגבורים הוא ג"כ אחד מכלי המתרים, והוא כלי המכונה בלע"ז וויאולה דא גאמבא, שהוא דומה במאד לכלי נגון המכונה בל"א (פִּיֶּלֶן) ומקשים בו המתרים ג"כ במין קצת שיש לו מיתר של שערות מזנב הסוס, אלא שיש להכלי הזה פ"ה מתרים של משי בהמה, דהיינו שני מתרים נוספים על ארבע מיתרי (פִּיֶּלֶן), שאנם ראיותיו שהביא על זה חלושות במאד מאד, ויותר נאמנים דברי אונקלס ויונתן שלדעת שניהם הוא שם כלי שתוקעים בו צפה, כי אונקלס תרגם אבי כל תופש כנור ועוגב, רבן דכל דמונגן על פוס נבלא וידעי זמר כנורא ואבובא, ויונתן תרגמו הוא הוה רבהון דכל דממנן לזמרא בכנורא ואבובא, ובדברי חז"ל אבוב הוא לשון חליל.

ואם נתבונן בהוראת המלה נמלא שהוא לשון התרועעות וחברה, כי כן תרגם יונתן אשר עגבה עליהם (יחזקאל כ"ג) דאחדעיאח למטעי בתריהון, וכן כל דכותיה. ולפ"ז יתכן דעת האומרים שהוא הכלי המוזכר מקנים רבים ההולכים ומקלרים עצמם למטה בהדרגה (תמונה י"ג), וכשמעבירים אותו התוקעים בו על שפת פיהם התחתונה ונופחים בקנים הם משמיעים קולות שונות לפי אורך הקנים וקצרותן או לפי חוזק הנופח בהן וחלשתה. והכלי הזה הוא ישן נושן במאד כנראה מכל ספרי הקורות, ומטעם הזה יתכן עוד יותר שהוא הכלי הנזכר כבר בימי יובל אבי כל תופש כלי נגון.

חליל

יסכימו כולם עליו שהוא מכלי התקיעה, ודומה להכלי הנקרא אללו (פִּיֶּיֶעַ) אם שאינו זה עמו מכל וכל. תבניתו בלוח הצורות (תמונה י"ד), והוא כלי

הקדמה שניה

של עץ עגול וארוך וחליל לר מלמעלה ומתחת מה מלמעלה ועקים קלת, ויש בו נקבים נקבים לאורך הכלי, ובשתוקצין בו מקישים בהם באצבעית ופוחזין וסותמין אותן, להיליח קולות שונות מהכלי כפי ערך הנגון. ובפי הנראה מדחז"ל בנמרץ ומשאר ספרי הקדמונים כמה מיני חלילים היו להם, שהשתמשו בהם פעם לשמחה פעם ליללה, והיו משוני' זה מזה כן מפאת גדלם וארכם, כן מפאת סנוס נקביה' ברבוי ומיעוט הקולות, כן מפאת גופם שהיו נעש' או מעץ או מקנה או מעלם או מעץ וכדומה. אמנם בספרי קדש לא נמלא כי אם השם חליל, אולי שהוא כולל כל המינים האלה. ומה דנתיב חשיך ונקביך כך יהיו (יחזקאל כ"ח י"ג), שאמרו המפרשים עליו שהם כלי הנגון העשוי' נקבים נקבים, או שזה הוא אותו הכלי בעצמו או שהוא אחד ממיניו.

משרוקיתא

אמרו שמהוראת השרש שרק שהוא ענין לפלוק' ידוע (לישען, פפייפֶען) יראה שהוא ג"כ מין חליל, והוא הנעשה מקנה אגמון, המכונה בל"א (שחלוייה) מתיבה יונית קאלו"מום שהוראתה על הקנה המכונה בל"א (שיון' רפהר). ועיין בלות הכורות (תמונה ט"ו). ולדעת בעל שלטי הגבורים הוא לפעמים של קנים רבים, ויהי' אותו הכלי עצמו שזכרנו לעיל בשם עוגב. אולי כי כן הוא, אלא שבארכות העברי היו קורי' לו עוגב, ובארץ כשדים הי' נקרא משרוקיתא. ואמר עוד טעם השם הזה מפני שזורת הכלי הוא במסרק שאורקי' בו האנשים והנשים את ראשם. אכן השם הזה נכתב בס"ן או בסמך, ושם הכלי הוא בש"ן ימנית. ולכן יותר נראה הטעם השני שהביא, שהוא מענין שריקות עדרים, וכמו שזכרנו.

סומפונגיה

גם זה הכלי לא נזכר כי אם בס' דניאל, ואולי אלא הי' מצוי בארץ ישראל כלל. ועל דבר תבניתו אמר הרב בעל שלטי גבורים, שהוא כלי דומה לחליל הנחלק לשני חלקים שנין חלק וחלק הנפרד זה מזה יש כמו נוד כדוריו של עור המאסף שני החלקים בו עד שיהי' קלתו של חליל למעלה וקלתו למטה, (תמונה י"ו). ובנפיהה צפה בחלק החליל שהוא למעלה יתמלא הנווד בלו רוח מפני שהוא סתום בכל כדדיו חוץ מהמקום שיכנסו בו שני חלקי החליל הנזכרים. ונקרא סומפוניא דוגמ' דבית הסמסונות במ"ש רבינו סעדי' גאון ז"ל בפירושו על דניאל. והחליל הזה מלמעלה הוא עגול וארוך וזוה חלול מתוכו, וחולה לו הוא סתום ושם, אך על מקום הפה יש סדיקה ההולכת לרוחב קנה החליל, ומשם ומקנה אחר נבדל מקנה החליל שהוא קרוב לו וכנס בנפיהה הרוח בנוד. אמנם שארית החליל היוצא מהנווד מלמעלה הוא הולך ומתרחב מעט מעט בהדרגה עד סופו, ועליו יש בארבו נקבים שונים זה אחר זה כמו שהם בשאר החלילים. והתוקע שרוצה לנגן בו מפיה צפה בקנה הנבדל הנזכר שהוא בלד החליל העליון עד שיתמלא כל הנווד מרוח, ובשינוג' אח"כ יפיק בפיו בחלק החליל העליון ומקיש באצבעותיו על נקבי החליל התחתון, אשר ע"י כן ילא הרוח בהדרגה אחת אחת מחליל התחתון וישמיע קולות שונות.

הקדמה שניה

והנה הכלי הזה מכונה בל"א (זצוק - פפייפֶע). ויש עוד כלי אחר ממין זה דומה להנזכר מאד, אבל אינו שזה לו מכל וכל, כי אם יתדלדלו בסדר הקנים, דהיינו שבהכלי הזה הוא להיפך, שלמעלה מן הגוד אין לו כי אם קנה אחד להפיח בו הרוח, אבל בצד האחת למטה יש לו שני חלילים סמוכים זה לזה שמקישים על נקביהם בשעת הזמר.

קָרָן. שׁוֹפָר. יוֹבֵל

קלתם אמרו, שקרן הוא השם הכללי, ופרטיו השופר והחלוצרות שנעשו שניהם בימי קדם מקרני הבהמות, ואם שהקרן הי' של איל נקרא בפרט קרן היובל, כי בערבי קורין לדברא יובלא. וקלת' אמרו שהקרן והשופר הם שני כלים דומים בנתינת הקול אבל נבדלים בתמונת', כי הקרן הוא כלי עקום ובשמו כן הוא (תמונה י"ז), והשופר הוא ארוך וישר בתחלתו ועקום בסופו כעין השופרות שלנו. (תמונה י"ח). לדעת אחרים הוא הקרן הוא השופר ואינו שמוח לו, האחד בנתינת הגוף שנעשה ממנו, והשני בנתינת הקול שהוא שובר את הרוח, כי הפי"א והבי"ת מתחלפים בידוע, וכן בלשון ערבי נקרא שבור, ובגמרא מצינו שם שברים לרוב בהשתמשות זה הכלי. ויש עוד לומר שטעם שופר לשון שופרא ויפוי, כי מקדם קדמתו היו לוקחים קרן של שור שהוא חלל, והרזיעו נקב קטן בקצהו העליון ותקעו בו, אך ברבות הימים, היו מיפיים אותו לעשותו חלק מבפנים ומבחוץ כן ליופי המראה כן לנהירות הקול והקרן המשופר כזה יקרא שופר. ומהנחשב בספר יהושע (וי"ו ה'), משמע שהדיא שהוא הקרן הוא השופר, כי כן כתיב והיה במשוך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר וגו'. ובענין שם יובל שגבה המחלוקת מאד ואין להכריע בין החולקים, אבל יעיין הקורא הנעים במ"ש הרב ר' נפתלי הירץ וויזל בספר נת"ה להרמב"מ ז"ל בניאורו לס' ויקרא כ"ה י"ו (1).

והנה בעל שלטי הגבורים כתב כי לא יתקע בשופר לנגן בשיר אלא לחובה בשביעי באחד לחדש, והוא לתרדת הלל ולא לנעימת הנגון, ולכן לא ישמע על הדוכן לעולם. ואיך שנס מקרא מלא הללוהו בחקע שופר. אבל באמת יש ג"כ תרועת קול שופר של שמחה, כדכתיב ודוד וכל בית ישראל מעלים את ארון ה' בחרועה ובקול שופר. ולכן אפשר שלפעמים השתמשו גם בשופר על הדוכן, אמנם לפני הסדרים או לאחריהם, גם בין כל סדר וסדר, אבל לא בשעת השיר צפה, ונמו שאמר הרב הג"ל לענין השתמשות החלוצרות שאם ירלו הלויים לשורר עמהם צפה לא ישמע מעולם קול המזוררים כהוגן ובשורה, כי לא יכלו המזוררים לענות בקול דומה לקול החלוצרות, אלא שהיו משמיעים קולם בין פרק ופרק מהזמרה בלבד.

חֲצוֹצֶרֶת

כלי דומה לשופר בענין רוממות הקול, אבל נבדל ממנו בענין נעימותו, ונעשה תמיד לפי רוב הדעות מאחד ממיני מתכת, או מנחשת או מבסף. כי ממה שנאמר

(1) ובענין השופר יעיין עוד בתלמוד, במסכת שבת דף ג' ; ובמספת ראש השנה פרק ג', ובמסכת תענית פרק ב', גם ברמב"ם הלכות שופר.

הקדמה שניה

שנאמר אל משה עשה לך שתי חלוצות כסף אינו מוכרח שמתחלה לא היו נעשים של כסף כלל, כי אם שהמה הנעשים ע"י משה עתה יהיו של אותו מתכת דוקא. ובענין תבניתם יש מי שאמרו שארכם היה אמה אחת והיה לר מלמעלה במקום הפה, ומתרחבים אחת אחת עד למטה, ושם היה להם פה רחב ועקום מעט לחץ (תמונה י"ט). ולדעת קלחם המה ארוכים ביותר ולרים מאד, והקנה נמשך ונכפל עד שלש פעמים, ואז יורד יותר למטה, וסמוך לסופו הוא מתרחב קצת, ויש לו אבוב עגול בראשו ממין המתכות ההוא ונותנין אותו במקום אשר תוקעין בו (תמונה כ'). וטעם שם חלוצה אמרו שהוא דומה להנרת הקול היולא מזה הכלי. והנה החלוצות היו תמיד בידי הנהגים ולא ביד אחר ונזכר בכתוב כמה פעמים, ולכן נמי משה שלא היו שם כי אם שני כהנים אלעזר ואיתמר בני אהרן הנותרים, לא עשה כי אם שתי חלוצות, אבל בימי דוד שהיו שם כהנים רבים יש לומר שנתרבה גם סכום החלוצות על הדוכן דכתיב (ד"ה י"א ע"ו כ"ד) ושבניהו ויושפט ונתנאל ועמשי וזכריהו ובניהו ואליעזר הכהנים מחצצרים בחצוצרות לפני ארון האלהים. אמנם מכתוב אחר משמע שזה לא הי' כי אם בהולכת הארון, אבל על הדוכן לא הי' תמיד כי אם שני חלוצות לבד דכתיב (שם י"ו וי"ו) ובניהו ויחויאל הכהנים בחצוצרות תמיד לפני ארון בריח האלהים. ואם יקשה השאל ממה דכתיב (ד"ה י"ב ה' י"ב) ועמם כהנים למאה ועשרים מחצצרים בחצוצרות יש להשיב אולי שלא היה זה כי אם בשעת החנוך הנזכר שם בפרשה.

וכבר הבאנו לעיל אלל השופר ענין השתמשות החלוצות על הדוכן לדעת הרב בעל שלטי הגבורים. וגם ע"ז יש להקשות מהכתוב בפרשה הנ"ל ויהי כאחד למחצצרים ולמשודרים להשמיע קול אחד להלל ולהודות לח' וגו', אולי שגם זה לא הי' כי אם בפעם הזאת מרוב שמחה. ואפשר עוד שנעבור זה הזכירו הכתוב בפירוש ויהי כאחד וגו', לפי שיכלא מן הכלל, ולא הי' כן תמיד בשעת הדוכן, כמו שיכלא גם מן הכלל בענין מספר החלוצות וכנ"ל.

הוף

אמר הרב בעל שלטי הגבורים בשם חכמי העמים, שהחוף דומה לספינה קטנה בלי מכסה והיא של נחשת או של מתכת אחרת ארוכה וזרה, חדה בראשה ובכופה, ורחבה וקלולה מעט באמצעותן (תמונה כ"א), ונהגו להקיש בו עס שנט של כבול או של נקשת פעם בחזקה ופעם ברסיון, פעם בתביעות רבות מורדפות זו אחר זו, ופעם בהשקט ובמתון, באופן שהיו נשמעים בהקשות ההן קולות שונות זו מזו.

אמנם כפי מה שמלאתי אני בספרי חכמי העמים הנה הוא הכלי הנקרא בלשון י"ן טימפאנו"ן, ובלשון ערבי דוף. והמנס ניבוחר שראה אותו בארצות ישמעאל, כתב שהוא עגול של מתכת או של עץ, ובגדו האחד מתוח בו עור, ובתוך העגול תקועות בו חתיכות קטנות של מתכת, וכשמגביהים הכלי ביד השמאלית ומקישים בו באמצעות היד הימנית, יכלא הקול כן מן העור המתוח כן ע"י חתיכות המתכת (תמונה כ"ב). ונתב עוד שיקראו אותו דעף, והנשים מתופפות בו כשהן מרקדו'

הקדמה שניה

ב

בניח הנשים במקלות או שיצרו ויזמרו בפה. זכן מלינו גם בספרי הקודש שהתקף
 הזה היה מליי לרוב ביד הנשים. וכן גם לדעת חז"ל יש להתקף עוד מתוך, נאשר
 הניח הרב הנ"ל עלמו בשם רבי יהושע, זהו שאמרו בשהוא חי קולו אחד וכשהוא
 מת קולו שבעה, בילד שתי קרניו, שתי פלזרות¹, שני שוקיו, שני חלילין,
 עורו לתוף וכו'.

והנה מלי גס שם אותו הכלי המכונה אללנו (פויקע) שהוא ג"כ כלי של עץ
 חלל בעין קערה עמוקה מאד, ועור מתוח על ראש הכלי בפתיחת החלל,
 ומכים עליו בשבט של עץ, ולכן יתרגמו האשכנזים שם תוף בשם הכלי הזה שהוא
 דומה לו באמת קצת, אבל גדול ממנו מאד ואינו ביד הנשים כי כבד הוא, והוא
 יקרא בלשון ערבי בשם טבלא.

מחול

מהנמלא כחוב (תהלים ק"ו) הללוהו בחף ומחול, נראה שהוא ג"כ שם
 כלי נגון וכן הוא לדעת רוב החכמים, ואם שבאמ' הרקידה שעל פי מערכת הוא
 נקרא ג"כ מחול כדכתיב (שופטים כ"א כ"א) ויש יצאו בנוח שלו לחול במחולות,
 וכתיב עוד (ירמי' ל"א י"ג) או חשמח בה לה במחול, כבר אמרו שנקרא כן על
 שם הכלי החלול שעליו היו מנגיין. ובתב הרב בעל שלטי הגבורים שהוא הכלי
 הנקרא בלשון יון סיסטרום, והוא כלי של נחשת או של מתכת אחר שהוא עגול
 ודומה לטבעת גדול פתוח מכל לדיו שזור שלו סביב סביב שהוא רחב כמו שלשה
 אצבעות היו קבועים פעמונים קטנים ובהקשת הענבלין זוווגין היו משמיעים
 קולות של שמחה (חמונה כ"ג). וכל הנשים בפרט הן מבנות עמנו הן משאר
 האומות היו מתענגות בו מאד בכל שמחה. ועמו היו מנגינות ומזמרות יחד בקול
 טבעי, כדכתיב וחצאן כל הנשים אחריה בחופים ובמחולות, וחען להם מרים
 שירו לה וגו'. הנה לדעתו יהי' תיבת ובמחולות הרבוי מן שם מחול, וזה נכון באמת.
 ולדעת קצתם היה כלי אחר בדומה לו, דהיינו ג"כ עגול של מתכת, שהיה לו
 בית יד מתחתיו ובאמצעותו היה קבוע קו של מתכת, ועליו כמה טבעות קטנות ג"כ
 של מתכת (חמונה כ"ד), ונשהיו מנגיעים את הכלי ביד, ישמיעו קול תרועה.

מחלת

לדעת קצתם הוא בעלמו הכלי הנקרא ג"כ מחול, אלא שהוא על משקל נקבה,
 כהיות שמות רבים ונבים לפעמים על משקל זכר ופעמים על משקל נקבה. ולדעת
 קצתם הוא ממיני החלילין שזכרנו. וי"א שהוא שם כלי אחד מכלי המתרים, ואין
 להכריע ביניהם.

מבצעים

הנכון שהוא ג"כ אחד מכלי הכאה כמו התוף כדכתיב (ש"ב ה' ה') ובהופים
 ובמבצעים. ובתב הרב בעל שלטי הגבורים, שהכלי הזה הוא דף אחד של עץ
 מרובע וחלק שבראשו יש לו בית יד לאחז אותו בו, ועל הדף מזה ומזה יש חתיכות

עץ

¹ הנה זה ישייע להדעת שהנחנו לעיל שהסוכרות נעשו מחמלה גם כן מקרנות הנהמה.

הקדמה שניה

עץ עגולות בדוריות תחובות בשלשלת ברזל או במיתר קנבוס (חיינע בַּסַט . טכור)
בתוך הדף (המונה כ"ה), וכשמעניעים הדף ויקישו בו בכדורים האמורים ישמיעו קול
של הנרה עד למרחוק.

שְׁלִישִׁים

לדעת הרב הנ"ל הוא כלי עץ עגול וארוך ומלול מתחתיו שהיו לו ג' מתרים
מגידי או מעי בהמה. ולדעת אחרים הוא כלי טריגא"באן שהבחנו לעיל בשם שבכא.
אמנם מהכתוב (ש"א י"ח ז') וחצאן הנשים וגו' בהפסם בשמחה ובשלישים משמע
שהוא ג"כ אחד מכלי הכאה שהיו ביד הנשים כעין החוף והמחול. ולפ"ז ה' הכלי
המלוי עוד בידינו היום, דהיינו משולש של מתכת, שקבועים בו איזה טבעות של
מתכות ומקישין בו, כפטיש קטן של עץ (המונה כ"ו).

מְצֻלָּתִים או צִלְצָלִים

אמר הרד"ק ז"ל בשורש ללל, כי הלללל הוא המלללל, והם שני כלי נחושת
שמקישין זה בזה ומשמיעים קול, ע"כ. והנה מליוו בכחוב (תהלים ק"ו) שהיו להם
שני מיני ללללים, דהיינו צלצלי שמע גם צלצלי תרועה, וכן מליוו בכלי הנגון
שני מינים המכונים בלשונם (קחטטטנגעטטען), גדולים וקטנים, הגדולים הם
כשני קערות עמוקות מעט, שיש לכל אחת בית יד לתפוש בו (המונה כ"ז),
ולוקחין האחת ביד הימנית והשנייה ביד השמאלית ומקישין זו בזו, ויוליאו מהם קול
הנרה דומה לקול תרועה כשמהיינה ההקשות נרדפות במהירה, וזהו צלצלי תרועה
הנזכר בכתוב. אכן הקטנים היו חתיכות של מתכות קטנות, דומה לכלי המכונה
אללנו (טעלזנער), והיו תקועות באמלעית שתי טבעות על שתי אלנעות ביד האחת
(המונה כ"ח), ולפעמים היו ביד האחרת ג"כ שתי בליס באלו, והיו מקישים בו
לפעמים באחת ולפעמים בזו אחר זו. והן הן צלצלי שמע הנזכרות בכתוב, שהיו
ביד אסף הימן ואיתן להשמיע, כנזכר (ד"ה י' א' ט"ו י"ט), דהיינו שע"י מין זה
מהמללללים היו המנלללים העליונים האלה משמיעים את המקהלות עת ירימו קולם
יחד, או עת יענו אלו נגד אלו, וכדכתיב (שם שם י"ו) ומצלללים משמיעים להרים
בקול לשמחה, וכתיב עוד (שם י"ו ה') ואסף במצלללים משמיע. מכל זה נראה טעם
שם לללל שמע, ושם הם המללללים¹.

אלו הן כלי השיר שנוכל לעמוד עליהן קלת, אחרי שימלאו בדומה להן בימינו,
קלתם בארצות האלה שאנו יושבים בהם, וקלתם בארצות המזרח, אכן ישארו עוד
בליס אחרים הנזכרים בפתיחת מזמורי תהלים שלא ידענו מהם כי אם השם בלבד,
כמו גהית, מוח לבן, שושנים, יונח אלם רהוקים, אילח השחר, שושן עדות או
שושנים עדות, ידוחון, ועל הגהית אמרו שהוא כלי נגון שהביא דוד מנה, ואם

כן

¹ אם נתבונן אחרי הדברים האלה שכתבנו בשיר האחרון שבספר תהלים נמלא סדר נאה
בזכירת הכלים שאולי היה ג"כ סדר הדוכן. כי מתחלה אמר הללוהו בתקע שופר, ואח"כ יזכור
הנבל והכנור שהיו מלויים את השיר בנעימת קולם, ואח"כ יבסיקו המזמורים בפה, ויתחילו
כלי הכאה חוף ומחול ברוממות קולם, ואח"כ יזכור עוד בלויים נעימת קל מינים ועגב, ויסיימו
לכסוף בקול תרועת הלללים.

כן הוא מ"מ לא נדע לורתו ומהותו. וכן צענין ידוהון אמרו שהמסורר ידוהן המליא זה הכלי. וגם ממנו לא נדע לורתו ומהותו. וחד מן חבריא אמר שהוא הכלי הנקרא בנחמיה (ו' ח') הידוח, ונקרא המסורר איתן בשם ידוהן (י), על שהיה משכיל מאד בזה הכלי. וגם מי אשר יודה לזה, בכל זה לא יכירוהו. ובנחמיה יונח אלם רחוקים יש אומרים, שלהיות שהחליל יקרא בלשון יון אלם *Elumos* "יהי טעם יונח מארץ יון וטעם רחוקים לשון אורך, על דרך שאומרים שיש לכל גוף ג' מרחקים, ויתורגם לפ"ז בל"א (דיח פערלענגערטע גריכטישע טאָלוייא), ועיין חביתו בלוח הכורות (המונה כ"ט). וזה באמת פי' רחוק מאד. ובבאורנו לשיר נ"ו כתבנו, אפשר שהי' טעם השם על שהיה נגונה על דרך יללה ודומה לפסוף יונה עניה העוזנה מבן זוגה אשר שזוהו השונים ורחקוהו ממנה, וטעם שם אלם, מטעם כי לא אלמן ישראל, על הזכר שהוא ג"כ נעזב מיונתו בארץ רחוקים. וגם זה רחוק מעט. וצענין אילח השחר כתב הרב בעל שלטי הגבורים שהוא הכלי הנקרא בלשון רז"ל אילח, והוא כלי חרס עגול וארוך אמה וחלול, שבפתחו האחד בלבד שיש לו משימין מתרים של גידי או מעי בהמה, ועל גבם מכסין עור ומכין עליו ומשתמשים בו לחופה ולמת כמו שעושין בחלילים, ופי' אילת הוא מלשון אילי בנחולה שפירושו קונני, וכן תרגום שא קינה עול אליא. ופתרון מלת שחר במקו' זה כמו לא חדע שחרה לפי שמקוננין בזה הכלי על לרה או מיתה פתאומית ע"כ. וזה באמת דבר שאין לו שחר. ולדעת קלחם טעם שם שחר מלשון שחרונני ולא ימלאונני, ואמרו שקול הכלי הי' דומה לקול אילת המשחרת את בעלה. וגם זה אינו קרוב לודאי. ובבאורנו לשיר כ"ב כתבנו על פי תרגום הרמב"מ ז"ל בזה: אילת השחר הוא שם כלי השיר הנקרא כן על נועם קולו בדרך אילת אהבים, דומה לכלי המלוי בידינו היום שקורין לו בל"א (פֶּוֹזְטֶע), ולפי שהשיר הזה רובו יללה ותחנה נאה ללותו בנגון לח ונמוך. וטעם השחר כי בעת ההיא בקום בני אדם מעל משכבם ברוח שאנן ולב שקט וכפשים מטרדות העולם, תהיה נפשם מונחת אל ההתפעלות, וקול ערב ינעם להם מאד ע"כ. ונודה ולא נבוש שלא ידענו אם לעת הזאת הגענו לאמת גמור.

אמנם [בנחמיה] שם על עלמות הנזכר (שיר מ"ו) יתכן לאמר שהם הנבלים על עלמות שהבאנו לעיל בבאור שם נבל. וכן על השמינית שזכר (שיר י"ב) יהיה הכנור על השמינית הנזכר (בדברי הימים א') שהבאנו ג"כ לעיל בבאור שם כנור. וטעם על נגינת (שיר ס"א) אפשר שהוא השם המופשט מהפעולה (דחזו זחייטעני טפיעלען), או שהוא שם הכללי, (דחזו זחייטענטיפיען), הנא תחת שם הרבים נגינות כדרכו לפעמים, שאמרתיו עליו שהוא שם כלל לכל כלי המתרים. וכן שם מחלח לדעת קלחם במקום מחולוח. וטעם שם נחילוח כזר הערנו לעיל שהוא שם כלל לכל כלי תקיעה, אמנם לדעת אחרים הוא שם פרטי למין מיוחד, המלוי בסברי הקורות, דהיינו שני חלילים שהיו מחוננים יחד, והיו תוקעים בו בפה ומקישין את נקבי האשד ביד הימנית ונקבי השני ביד השמאלית, ותנחיתם בלוח הכורות (המונה ל').

¹ (עיין הערתנו לעיל עלה י"ד לד א')

הקדמה שניה

הלגנו בזה לפני הקורא הנעים כל מה שידענו מענין הנלים לשמותם לתבניות
והשתמשותם, ויותר אין אחנו. אבל אולי הערנו בזה לב מתבונן משכיל לחקור
עוד אחרי העינים האלה ומי יתן שיהיה עוללותיו טוב מבנינו.

החלק השלישי

באור הפעלים והשמות השייכות לאחתה המלאכה בלשון עבר

א

כבר הערנו לעיל¹ שטעם זמר ענינו החוף, ולפי שהגון יחלק לחתיכות
חתיכות שוות, המנונות בלע"ז (טחקטח) לכן יקרא הקול הזה קול זמרה כדכתיב
(תהלים ל"ח ה') בכנור וקול זמרה, או זמרה בלנד כדכתיב (עמוס ה' כ"ג)
וזמרה נבליך לא אשמע. וכן יקראו ג"כ כלי הגון מזמרוח לדעת קלתם.
כאשר הערנו ג"כ לעיל². ומזה הטעם עלמו לא לנד הגון בכלי כי אם גם
הגון בפה יקרא בשם זמר, והוא הרכבת הגון עם המליצה, כי המגן בפה
לא ינגן כלי אומר ודברים, וכן מלינו (ישעיה נ"א ג') חודרה וקול זמרה,
שהטעם בודאי על הרכבת הדבור עם הגון; בעבור הכפל ענין של חודה. ועוד
זמרו ישמו (תהלים ס"ח ה') וזמרה גבורהך (שם כ"א י"ד) והדומה, שנאור
זה התכלית מהזמר ודאי אי אפשר בלי דבור. וכן טעם שם זמירות על דבור
מליציי בלויית הגון וכדכתיב (תהלים כ"ה ל"ב) בומירות נריע לו. ונפרש גם
ע"ס בנבל עישור אומרה לך (שם קמ"ד ט') בחוף וכנור יזמרו לו (שם קמ"ט
ג') לא על השחוק בכלי גון לנד, כי אם על דבור המליצה בלויית כלי זמר והעד
ג"כ מכפל ענין הנזכר בהם. שיר חדש אשירה לך, יהללו שמו בסחול. אכן
טעם שם מזמור אמרו קלת החכמים יכול על הדבור השירי שנתחו לנתחו
ותחבוהו למאמרים קלרים שווים נכמותם. ואם יהיה כן, הלא כל דבור מליצה
בשם זה יכונה, וזה אינו באמת, כי מלבד שאין גם אחד אשר יכונה מליצת בלעם
ואיוב והדומה להם בשם מזמור, הנה אפילו כל שירי תהלים שמדרכנו לכנותם
כלם בשם מזמורי תהלים, לא יבנסו כלם תחת השם הזה שאינו נרשם כי אם
בפתיחת קלתם, ובקלתם יבוא שם אחר תחתיו כמו מכתם משכיל והדומה. ולכן
היותר נכון שהונח על השיר הנלוה בכלי זמר באופן שיחלק השיר ע"י ההלוייה הזאת
לחתיכות שונות. כי יש שלשה אופנים להלויית המליצה בכלי שיר. או שישיר
אחד את דברי השיר בנגון מה, והמגן ינגן בכלי אותו הגון עלמו, ואם גם
בשני מעט, כדי לחזק ההתפעלות; או שהאחד ידבר דברי השיר באמירה
פשוטה, ובין כל מאמר ומאמר ינגנו המנגנים כפי הנאות לעורר אותה
התבונה אשר אליה יבון גם המליץ באמרותיו; או שינגנו המנגנים כן בהלויית השיר
כאחד, כן בין הדנקים, ר"ל בין חלקי השיר, כשיגוף השאור קלת, גם יתחילו
לפעמים

זמר

זמרה

מזמרות

זמירות

מזמור

1) עלהו' נד ב'. 2) עלה ע"ו נד ב'.

הקדמה שניה

לפעמים קודם שיתחיל המאורר בכה, וגם יארינו ממנו לבסוף, הכל כפי משפט וערך הגון. והנה לא יוכשרו כל השירים לכל שלש אופני ההלויה שזכרנו, כי אם יבדלו כפי מתכונתם, יש מהם שיוכשרו לאופן הראשון בלבד, וקצתם יוכשרו לאופן השני, וקצתם לאופן השלישי. ואשר הם מאופן הראשון הנה הקרואים לע"ד בספר בשם שיר¹; ואשר הם מאופן השני יקראו מומור, מטעם שזכרנו שיחולקו ע"י הזמר בכלי לחיכות חתיכות שונות; ואשר הם מאופן השלישי אשר הוא מורכב משני האופנים הקודמים יקראו בשם שיר מומור או מומור שיר.

ב

ההנחה הראשונה של שורש שור בלשון עבר היא על ענין הבטח בזריזות מה (דחו הינטוען). ולפי שהאנשים המזונים המשכילים נימים הקדמונים הנכאים בכורות ונבלים, כאשר תבוא עליהם הרוח בנגן המנגן, נגלו להם תעלומות חכמה, והביטו למרחוק והביעו חדות מני קדם ומני האותיות לאחר, על דרך הכתוב אראנו ולא עתה אישורנו ולא קרוב, ובאמור אטה למשל אוני אשחח בכבוד חדתי, לכן יקראו משוררים, ד"ל מניעים בענינים רמים ונסתרים מעיני ההגון; כמו שמה הטעם יקראו ג"כ חווים, כדכתיב להימן חוזה המלך (ד"ה א' כ"ה ה') בדברי דוד ואסף החוזה (שם נ' כ"ט ל') והימן וידוחן חוזה המלך (שם ל"ב ט"ו) ובמקום אחר אומר והמשוררים הימן אסף ואיחן (שם א' ט"ו י"ט). ונסתעף מזה שם שיר על משקל זכר או שם שירח ע"מ נקבה על דבריהם וחדותם משליהם ומליכותם; ואח"כ נבנה ממנו הפעל אשר שר לה', אז ישיר משה, שזערו הבור השיר (דיכטען). וכרבות הימים בשהחל המלאכה הזאת, וכדוד חשנו להם שיר לא להודות ולהלל לה' כי אם שירי עגנים ושירות הזונה כנזכר בכתובים. הואיל השם הזה גם על המליכות הטמאות האלה, שהיו דומות במתכונתם למליכות הטהורות. ולפי שהמשוררים הראשונים הביעו את מליכותיהם בנגון מיוחד, לכן הואיל שם הפעולה הזאת גם על פעולת הנגון עלמו בלי חזון השיר. כן בנגון הפה (וינגען) כדכתיב בקול שרים ושרוח, שהטעם גם על השרים בשירים אשר לא חזרו הם, כי אם חזרו אחרים, כמו שזרו הלויים שירי דוד וסיעתו; כן בנגון הכלי (טפילען), כדכתיב (ד"ה א' ט"ו י"ו) המשוררים בכלי שיר נבלים וכנורות וגו'. אמנם עקר טעם השיר על הנגון צפה בהרכבת הדבור, ועקר טעם הזמר על הנגון בכלי בהרכבת המליכה בשלש דרכים שזכרנו לעיל; ולכן בשאמרו יחד כמו אשירח ואומרך והדומה, יהיה שזערו אשירה צפה ואזמרה בכלי.

שיר

מזורר

שירה

ג

מהתיבות המורות על השמוש בכלי הנגון, יש מהן השייכים לכל הנבלים, ויש השייכים למין אחד, ויש השייכים לכלי אחד בלבד. כי הנה תיבת שחק נאה להשתמשות

¹ ויהיה שם שיר מה שיקרא לבעלי מלאכת הנגון שם הנאמר בבלל ויחד (באור כלות הנגון להרמב"ם ז"ל שער י"ג), דהיינו שהוא שם כלל לכל הסוג, וכמו שזכיר עוד, והוא ג"כ שם לאחד מן המינים בפרט.

ה ק ד מ ה ש נ י ה

להשתמשות כל הנלים להיות גדרה הזעולה אשר תכליתה היא להתענג בה
בלבד, ולא לאחת מן ההלטרפות, כמו תיבת (טפילען) בל"א. וכן מלינו (ש"ב
ו' ה') ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני ה' בכל עצי ברושים ובכנורות
ובנבלים ובחופים ובמנענעים ובצלצלים, ובדברי הימים נוסף עוד ובהצוצרות,
וכן מלת הפש, הגם שמלאנוה אלל כנור ועגב בלבד, בדכתיב (בראשית ד' כ"א)
כל חופש כנור ועגב, תתכן לכל הנלים להיות שעורה ענין אחיזה בלבד. וכן
מלת פתח הנמלא אלל כנור כאמור (תהלים מ"ט ג') אפתח בכנור הרהי,
שאינה אלל לשון התחלה (חנטטיחוען) בל"א, ותאות ג"כ לכל כלי הלויית השיר.
וכן תיבת פרט אף שנמלאהו אלל נבל לבד, השורשים על פי נבל (עמוס ו'
ה'), תתכן אלל כל הנלים מטעם שהנאנו לעיל בבאור שם נבל.

תופש

פתח

פרט

נגן

אמנם ארש נגן הסכימו שלא יפול כי אם על השתמשות כלי המתרים בלבד. ואמר
חד מן חנריא שהוראת זה האורש דומה להוראת ארש נגע, אחרי ששני הפעלים
האלו דומים ג"כ במבטא, והטעם על נגיעת המיתרים באלבעות הידים, אכן לא
דעתי אם לא יתכן מזה הטעם גם על אשר הכלים ונפרט על מיני החלילים
שמקיימים באלבעות על נקביהם לשנות הקולות. וכן מלינו בהדיא והנך להם
כשירי עגבים יפה קול ומטיב נגן (יחזקאל ל"ג ל"ב), ועוגב ממיני החלילים כמו
שזכרנו לעיל ובתרגום יונתן שם, והא את להון כומר אבובין דכסים קליה ומוטב
לנוגא, ולדעת הרד"ק שפירש שם כשירי עגבים, כשיר חשק ודברי שחוק, כמו
שישמע אותו האדם מאדם שהוא יפה קול ומטיב נגן, אפשר שיפול גם שם הפעולה
הזאת על המזורר בפה. סוף דבר אין להכריע בזה מתוך הכתובים.

נגינה

ובנתינת שם המופשט נגינה, הנה עיקר הנחתו על השתמשות הכלי עלמו
כאשר הערנו כבר לעיל בסוף החלק השני ובדכתיב (איכה ה' י"ד) בחורים
מנגינתם (זיהר טפיען), אולם הואל א"כ גם על הלטרפות השיר בהלויית
הכלי, כעין שם זמר, מדכתיב (איוב ל' ע') ועתה נגינתם הייתי (זיהר ויעד), וכן
(תהלים ס"ט י"ג) ונגינות שותי שכר¹, וגם ערך וסדר הנגון והליכותיו השייכות
לשיר מה, מופשט מהשיר עלמו, יקרא אלל החכמים האחרונים בשם נגינה (דיח
זעוףדיע), ואולי אגם בימים הראשונים השתמשו בזה השם לההוראה הזאת,
וכמו שנעיר עוד להלן בבאור תיבת למנחם. ונמלא עיר שם אחר מנגינה על
משקל בנין הפעיל, שהטעם על חוכן השיר, כאמור (איכה ג' ס"ג) אני מנגינתם,
כלומר הדבר המכוון אליו בנגינותיהם והמסבב אותן.

מנגינה

ד

התיבות המורות על שמוש כלי התקיעה ביחיד (חוץ משם אחד המורה
גם על אחד מכלי ההכאה, וכמו שיתבאר) הן שלש. (א) חקע שהוא מענין
וחקעתיו יחד במקום גאמן. כי כמו שתקיעת היתד נעשה ע"י דחיפות שונות
מהמקנת בהפסקים שווים, כן הוא בדחיפת האויר בתוך חלל הכלי להוליאו משם
אחת

חקע

1) לדעת החכמים שהנאנו בענין שם נגן, יהיה טעם נגינות על השירים בהלויית כלי
מתרים, ויבדל בזה מטעם שם זמירות, שהונח על השירים בהלויית כלי השיר בכלל.

הקדמה שניה

אחת אחת. וכפי הוראת הענין יפול השם הזה גם על מיני החלילים. וכן השתמשו
 בו הזכמים האחרונים, אבל בספרי הקודש לא נמצא שם זה כי אם אלל השופר
 והחלוצרות בדכתיב וחקעתם בחצוצרות (במדבר י' י'), וחקעתם בשופרות
 (שופטים ז' י"ח), וכן יאמר גם בל"א (חין דיוחפאזויכצ טטטטען). (ב) רוע, מענין רוע
 הרועם בשבט ברזל שהוא לשון שנייה (לערטשעטטערן), ויפול שם חרועה על
 קול הנרה בדחיפות רבות ונמהרות זו אחר זו, שידמה באלו ישבר האויר
 לחתיכות חתיכות קטנות על ידי כלי החרועה, וזה טעם וחקעתם חרועה
 (במדבר י' ה'); או גם על קול הושיה המורכב מקילות שונות הנשמעות כאחד,
 יהי' הרמת קול של שמהה כעין קול המון חוגג, וכדכתיב (תהלים ס"ה י"ד)
 יחרועו אף ישירו, או הרמת קול של לעקה כעין קול תרועת מלחמה, כאמור
 (יהושע ו' כ') ויריעו העם הרועה גדולה. כי גם ברזוי הקילות המתרועעות
 כאחת ידמה באלו ישבר הרוח לחתיכות קטנות ויפול השם הזה א"כ גם על הלטרפות
 קולות רבות מכלים שונים הנשמעים כאחד, ואולי שזה טעם הטיבו נגן בחרועה
 (תהלים ל"ג ג') כלומר שיתחברו לשורר ולנגן באקלולת¹. אולם כלי החרועה,
 רלה לומר המוכשרים להריע גם גם בכלי אחד, הם שלשה, השופר והחצוצרות
 והמצלחים, מראה מהכתובים שהצאו לעיל בבאור שלשת הכלים האלה, ואף
 גם שלא מלאנו הפעל כי אם כאחד מהם, והרעותם בחצוצרות (במדבר י' ט'),
 וכדרך שאומרים בל"א (דיוח טטטטען דער טרעטשעטען), מ"מ נוכל גם לאמר
 הריעו בשופרות הריעו במללתיים, אחרי שאלינו שם תרועה בשניהם. (ג) מישך,
 שיפול על תקיעה ארוכה בלי הפסק, ונמצא לבד שני פעמים בכתוב, חד במשוך
 היובל (שמות י"ט ג') וחד במישוך קרן היובל (יהושע ו' ה').
 ויש תיבות הפועלים המורים על השתמשות כלי שיר אחד לבד, והמה מושאלים
 משמות הכלים עלמין כמו עלמות חושפות (תהלים ס"ח כ"ו) הנגזר משם
 חוף² וכמהו מחללים בחלילים (מ"א א' מ'), מחצצרים בחצוצרות (ד"הי מחלל מחלל
 א' ט"ו כ"ד).

ה

בענין שם למנצח, הנמצא לרוב בפתיחת שירי תהלים, הנה הוא מתבאר
 מעלמו שהוא מטעם ומצחים לכל עושי מלאכה (ד"הי ז' ל"ד י"ג) שענינו
 המבין הממונה ליסד ולסדר את המלאכה ע"י עושי המלאכה; כי כל מי שיש
 לו יתרון על חבירו בדבר מה, הן בגבורה הן במלאכה הן בזכמה, יקרא מנצח;
 ובשתייה

¹ ויהי' למירוז זה שם חרועה משתמע לתרי אפי, דהיינו לשון הרמת קול גם ל' ריעוח
 וסנור, כטעם וחרועה מלך בו לדעת הרמז"מ ז"ל בספר נתיבות השלום (במדבר כ"ג כ"א),
 אמנם בתרגומו לספר תהלים באר המאמר הנ"ל כזה, שעם קול תרועת השמחה בשיר הכה
 ייטיבו גם לנגן בכלים, ועיין התרגום שם.

² אמנם לדעת בעל שלטי הגבורים הוא להיפך, שנגזר שם חוף מן חפף, שענינו דומה
 לענין הלוך וטפוף חלכנה (ישעי' ג' ט"ז) בהיות שהתי"ו והטי"ת מתחלפות במצטא, דהיינו שהדבר
 המכה על העור המתוח ירקד לאחור הלוך וטפוף ע"י כח ההתפשטות (עלמטיליטעט) שיש להעור.

ה ק ד מ ה ש נ י ה

ונשתהי' המלאכה אחת ממלאכות היופי, המנוונות בל"א (ד"א ספ"ט קינאטע),
 כעין מלאכת השיר והנגון והשיר, יקרא המנונא גם בלע"ז (וירטוטוז), שהוא ג"כ
 לשון כח וגבורה, ובמה שהוסיף הכותב לנאר בהכתוב הנ"ל לעבודה ועבודה
 יכלול בפירוש אף שירות השיר הנקראת ג"כ עבודה, כדכתיב (ד"ה א' ב"ה
 וי"ו) במצלחים גבלים וכנורות לעבודה בית האלהים. גם דברנו לעיל¹,
 מהלויים המנונאים למלאכת הנגון בימי דוד, מעמדם ומספרם. והמנונאים האלה
 מלבד מה שהיו מנגנים משכילים ומלמדים שיר לאחיהם העומדים תחת פקידתם,
 היו ג"כ מבינים ומשכילים שכל ט"ב ליסד מערכות הנגונים השייכות לכל מזמור
 ומזמור אשר נעבור זה בשם מבינים יקראו, כדכתיב (שם שם ז') כל המבין
 וגו'. אולם המאמרים ושנעים וששה המנונאים התחזוים שזכרנו, אפשר שלא
 היו מנונאים כי אם בכלי אחד לבד, ובהיות שהקדמונים תקנו לרוב ליות השיר
 על כלי מיוחד, אשר קולו יונשר לעורר את הנפש בענין השיר², נתנו המשוררים
 את שיריהם בימים ההם למנונא בכלי זה ליסד עליו הנגון השייך לו. ויהיה זה
 טעם למנצח על הגחית, למנצח על שושנים, וכל מקום שזכרנו שם כלי אחריו.
 אך יש שירים שיאות עליהם נגון המסודר על פי הרכבת נגונים מלטרפים
 מאיזה מיני כלים שונים. ואשרי שראינו כמה שהבחנו לעיל, שנימי המלך דוד
 שהיה מנעים זמירות ישראל, היתה חכמת מלאכת הנגון במדרגה גדולה
 מההשתלמות, באופן שיתכן לה הרכבה כזו, מן הנראה שזאת היתה מלאכת
 המנונאים הראשי', המה עשרים וארבעה הפקידים שזכרנו, ושהמה היו מנונאים
 בכמה מיני כלים. ואפשר שזה טעם למנצח בנגינות, ר"ל בסדור הרכבת
 הנגינות, לשון רבים מטעם שם המופשט נגינה שהבחנו לעיל בניאר תיבת נגן
 בשם החכמים האחרונים. וטעם על השינוי שזכר אלה (תהלים וי"ו) אינו
 שם כלי, כטעם למנונא על השמינית (שם י"ב), כי אם שם ערך הנגון, כטעם
 בכנורות על השמינית לדעת הרב בעל שלטי הגבורים שהבחנו לעיל בבאר שם
 כנור ופעם אחד זכר את שם המנונא, באמרו (שם ל"ט) למנצח לידוחון, ואחר
 שהוא היה מראשי הפקידים כנזכר לעיל, יתכן שהטעם שם ג"כ על יסוד הנגון
 ותקונו בהרכבת כלים שונים. ולפעמים שאינו זכור לא שם הכלי ולא שם המנונא
 כי אם יאמר למנצח סתם. ויתכן לאמר שאז תקון השיר ה' באופן שיאות לו
 גם ליות כלי שיר זה, גם ליות כלי אחר בלבד ובלי הכרוף שזכרנו, והי' המחבר נותן את
 שירו פעם למנונא בכלי זה ופעם למנונא בכלי אחר, ליסד עליו הנגון, והיו משוררים זה
 השיר לעתים שונים, פעם בנגון כלי זה פעם בנגון כלי אחר. אכן יש לפרש גם
 טעם למנצח, שהמשורר שזכר את השיר ויסד גם את הנגון עליו, יהיה בליות
 כלי אחד או בליות כלים שונים, נתן אותו ביד מנונא אחד ללמד אותו את

¹ עלה י"ד כד א'.

² גם בימינו עתה יש שלפעמים ילוח כלי אחד את השיר. ויכונה בל"א (הבויגהטע שטייג) (ע), אלא שלא ימלא לרוב כל כך בימים הקדמונים, והטעם בשני המדרגות וההבדל העלמי שבין שתי אסיות האלה בארכות המורח ובארכות המערב.

הזרים והנוגנים העומדים תחת פקודתו. וכשאנו זוכר שם לסנצח כלל וזוכר
שם מזמור, יש לאמר, שמדור הנגון הי' ג"כ ע"פ המזור, אך שלא נתן עדיין
את השיר ע"י המנצח לשיר אותו את המזוררים. או יש גם לאמר שלא הוסד
עליו עדיין נגון כלל, ומה שקירא אותו בשם מזמור הוא להיותו מחובר על
אותה המתכונה שיאות לו ליות בלי השיר באופן שזכרנו לעיל בבאור שם זה.

ך

אמר הראש"ע בפירושו לס' תהלים רבים יפרשו מלת סלה לנצח ואינונו
סלה נכון אחר שמשאל כתוב על מי מריבה סלה ופעם אחת היתה, אבל הנכון כי
טעמו כמו כן הוא ואמת הדבר ונכון. והרד"ק ז"ל כתב בפרשים וז"ל: "הנכון
והישר בציני שזו המלה אין לה ענין דבק בענין אשר היא עליו ¹", אך
היא מלת נגון כך, שהיו המנגנים מזלימים במקומות הנגון כן. והרא"י כי לא
תמצא זאת המלה במקרא כי אם במזמור ונגון כי רוב הזכרת המלה הזאת
בתהלים ובתפלת חבקוק שהיתה בנגון, וכן אמר בסוף התפלה למנצח בנגינותי.
ולפי דעתי כי שרש המלה סלל, והה"א נוספת כי המלה מלעיל לעולם, ויהי
סל על משקל צל קו וכנסתה בו הה"א הי' ראוי להדגש והוקל, ומשקלה
עם תוספת הה"א ה"ה נסו, וענינה הרמה והגבהה מן סלו לרוב בערביות,
ר"ל כי באותו המקום היה הגבהה הקול בנגון ע"כ. "ונבאר את דבריו הסתומים
וזתומים מעט ביתר ביאור. כי אולי יקצה השואל לבאורה, איך יהיה טעם
סלה ענין הגבהה בקול, וכבר נמצא אותו כתוב בסוף כל המזמור, אחרי סיום
הקולות. ובאמת אין זה קושי כלל, כי (א) טעם המלה על הרוב על המאמר
שלשניה, שהוא מאמר כולל ענין השיר וראוי לשיר במקלות כאשר כבר הערנו
כמה פעמים בבאורנו למזמורי תהלים; כן באמצע השיר, בעין מאמר אך הכל
כל אדם סרה (תהלים ל"ט) והדומה, כן בסוף השיר, בעין מאמר ה' צבאות
עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה (שם מ"ו). והיתה ה"כ המלה הזאת סימן
להמנצח בנגינות, לשדר את הנגון באותו הערך הראוי למקהלות ובהרמת
הקול. (ב) כפי מה שהערנו בסוף שיר ק"ו ענו כל העם באיום שירי הלל ואמרו
הללויה, והיתה לפעמים המלה הזאת סימן להמנצח להשמיע במלכותם
להרים הקול בצמחה, כמו שהערנו לעיל בבאור כללי שמע, וזה טעם
במצלחים משמיעים להרים הקול בשמחה (ד"ה י"א ט"ו) דהיינו שנתנו המנצחים
בזה סימן להעם-לאמר הללויה. (ג) כבר דברנו לעיל בבאור מלת נגן
מהליות השיר בכלי זמר בין הדבקים, דהיינו כשיפסקו המזוררים בפה וינוחו
קלת, וימצא זה לרוב בשיטתה ההתפעלות בשיר, וכשיעבור המזורר מענין
לענין, כמו שזכרנו לעיל בענין הכדל השיר והמליטה, כמו שהערנו כמה פעמים
בבאורנו, והיה אז הנגון בכלים מסודר על אותו הערך שהי' מוליך ומעביר
את נפש הזומע מתכונה לתכונה כידוע עוד היום להנקיאים במלצת הנגון.
ולכן נתנו מחברי השירים במקומות האלה ע"י תיבת סלה סימן להאסדר
הנגון

סימן להמנצח

(*) ר"ל שזין לו תכור עם שאר עניני המאמר אשר היא נכתבת בסופו.

הקדמה שניה

הגון, כן להאריך פה! הגון בכלי מנגון הפה, כן לשנות ערך הגון ומתכונותו כפי תוכן הדברים והענין. דמיון זה נמצא בשגיון לדוד (תהלים ז') שמתחיל ה' אלהי בך חסידי וגו' עד וכבודי לעשר ישכן סלה, ואז"כ קומה ה' באשך וגו', שיתנשא המזורר מועק' האנחה לקרוא משפט נקמה על אויביו. וכן (שם ט') כמש"י דברי הגילה והשיר בהגיון הנשגב גודע ה' וגו', ויעבר אל התחנה ישובר רשעים לשאולה וגו', יבדיל בינס בתיבת סלה, מהטעם שזכרנו. והקורא המשכיל המתבונן במזמורי תהלים ימצא עוד רמזים כהנה וכהנה, לעמוד על אמתת ענין סלה.

ובענין בזיר המלה יש להעיר עוד פה מה שהעירו כבר באקים אחר שהכפולים ושראי למ"ד ה"א ושראי למ"ד מ"ס דו מיס מאד בענין הורחאס. ולפ"ז עקר הנחת שורש סלל על הדריכה, ונקרא הדרך הישר המוליך בנחת ובנעטחון בשם קְּלָה, והכלי המוליך בהדרגה אחת אחת ממטה למעלה ושמעלה למטה נקרא קְּלָה (חיינע לייטער). ודומה לזה נקרא הדרך המוליך ומעביר את הגון מערך לערך ומתכונה לתכונה בשם קְּלָה כאשר יאמר עוד היום בל"א (חיינע טאן - לייטער) ויתכן עוד היות שלשת השמות האלה משורש אחד, וההנדל באותיות האמנות"ו ומקומותם לבד.

הקדמה שלישית

אחר מה שהקדמנו עד עתה מכללי המליכה והשיר והזמר בלשון עבר, נבוא לדבר בפרטות מענין השירים הנכללים בזה הספר, לתקור (א) אחרי איכותם לשמותם לאיניהם. (ב) מחבריהם מי היו, ובאיזה זמן היו, וסגנון מליכותם. (ג) מתכונת כל הספר, תולדתו ומחלקותיו וזה החלונו בעזרת החוקן לאדם דעת.

א מיני השיר.

סוג המליכה המכונה בשם שיר יחלק לכמה מינים, אשר מכלם נמצא איזה פרטים במזמורי תהלים שלפנינו, ואלו הן: (א) שירי תפילה. כוון המזורר בהם להתחנן אל ה' בשבילו או בשביל זולתו, שימלטנו מן הרע לו, או שיתן לו הספת טובה; (ב) שירי תודה, כוונת המזורר בהם לשודות לה' על חסדו וטובו שגמלהו, או שגמל על עמו או על כל יושבי תבל כלו; (ג) שירי הלל, כונתם לתת שבח ותהלה לאדון הכל על דרכיו הנשגבים, או אל המלך הדבוק בו והולך בדרכיו; (ד) שירי נחמה, כונתם לחזק את בטחון המזורר או בטחון עדת הזומעים בהחוקן והאטיב יתברך; (ה) שירי נכחון, או לעורר הנקמה והגבורה במלחמה נגד האויב המחרף, או לשפוך שמחת נפסם והתפעלות לבם אחרי שנגזרו; (ו) שירי ידידות, או שירת דודים, כאירחא לב המזורר דבר טוב לכבוד רעים אהובים או לכבוד אנשים מפוארים לעתים מסכימים לנך¹; (ז) שירי קינה והספד על אנדון דבר טוב; (ח) שירי השכלה

תפלה

תודה

הלל

נחמה

נחון

ידידות

קינה

¹ מזה המין שיר מ"ה בתהלים, ועיין באורנו שם.